

FORETAKSSTRAFF

- med vekt på straffens fakultative karakter

Kandidatnummer: 524

Leveringsfrist: 25. november 2008

Til sammen 16961 ord

28.11.2008

Innholdsfortegnelse

<u>1</u>	<u>INNLEDNING</u>	<u>1</u>
1.1	Hovedproblemstilling	1
1.2	Historisk perspektiv	2
1.3	Øvrige nordiske land	5
1.4	Avgrensninger og oppgavens videre oppbygning	6
<u>2</u>	<u>FORMÅL, LEGISLATIVE HENSYN OG RETTSLIG PLASSERING</u>	<u>8</u>
2.1	Anvendelse av foretaksstraff	8
2.2	Prevensjonshensynet	10
2.3	Anonyme og kumulative feil	11
<u>3</u>	<u>VILKÅR FOR FORETAKSSTRAFF</u>	<u>13</u>
3.1	Vilkår i straffelovens § 48 a.	13
3.1.1	Objektive vilkår	14
3.1.2	Subjektive vilkår	15
3.1.3	Noen må ha handlet på vegne av foretaket	18
3.2	Straffereaksjoner og straffenivå	20
3.2.1	Bot og forelegg	21
3.2.2	Inndragning	21
3.2.3	Rettighetstap	22
3.2.4	Straffeutmåling	22

<u>4</u>	<u>STRAFFEANSVARETS FAKULTATIVE KARAKTER</u>	<u>24</u>
4.1	Emne	24
4.2	Bakgrunn og formål	24
4.3	Påtalemyndighet og domstol	26
4.3.1	Påtalemyndighet	26
4.3.2	Domstol	26
4.4	Relevans og vekt	27
4.5	Straffeloven § 48 b.	28
4.5.1	Prevensjon	28
4.5.2	Overtredelsens grovhet	31
4.5.3	Kunne overtredelsen vært forebygget	33
4.5.4	Straffebud overtrådt for å fremme foretakets interesser	36
4.5.5	Overtredelsen er til fordel for foretaket	37
4.5.6	Foretakets økonomiske evne	38
4.5.7	Andre reaksjoner har blitt ilagt foretaket eller enkeltpersoner for overtredelsen	40
4.5.8	Andre relevante momenter	43
4.6	Oppsummering	46
<u>5</u>	<u>RETTSOMRÅDER</u>	<u>47</u>
5.1	Økonomisk kriminalitet	47
5.2	Arbeidsmiljø	50
5.3	Forurensning	53
5.4	Foretaksstraff overfor media	56
<u>6</u>	<u>AVSLUTNING</u>	<u>61</u>

1 Innledning

1.1 Hovedproblemstilling

Reglene for foretaksstraff er nedfelt i Almindelig borgerlig Straffelov (Straffeloven) av 22. mai. 1902 nr. 10¹ §§ 48 a. og 48 b. i kapittel 3 a. Straffeansvar for foretak. Det følger av strl. § 48 a. at dersom et straffebud er overtrådt av noen som opptrer på vegne av et foretak, kan foretaket bli strafferettslig ansvarlig.

Straffeansvaret er av fakultativ karakter. Dette følger av bestemmelses ordlyd ”..., kan foretaket straffes.” Dette innebærer at påtalemyndigheten skjønnsmessig på bakgrunn av en helhetsvurdering skal avgjøre om saken skal forfølges, og domstolene skal foreta en skjønnsmessig helhetsvurdering i hver enkelt sak om foretaket skal straffes. Det fremgår av lovteksten i strl. § 48 b. at det er flere momenter det særlig skal tas hensyn til i helhetsvurderingen. Av ordlyden ”særlig” følger det at listen ikke er uttømmende. Det kan også være momenter utover de som fremgår av strl. § 48 b., som kan være av avgjørende karakter i domstolenes skjønnutøvelse.

Hovedformålet med straff er å forebygge og hindre lovstridig adferd. Dette gjelder også for foretaksstraff. Med innføringen av bestemmelsene i strl. § 48 a. og § 48 b. skulle den generelle adgangen til å bruke foretaksstraff bidra til ytterligere å styrke den preventive virkningen i hvert straffebud og virke adferdsregulerende på foretakene.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1998 s. 652, ble det uttrykt at det ikke kan oppstilles noen generell presumsjon om at et foretak skulle straffes dersom vilkårene i strl. § 48 a. var oppfylt. Høyesterett uttrykte at de hensyn som talte for og de hensyn som talte mot

¹ Heretter strl.

anvendelse av foretaksstraff vurderes i hver sak. I forarbeidene² er det uttrykt at foretaksstraff kun skal anvendes der retten finner det hensiktsmessig.

Denne masteroppgaven skal i hovedsak omhandle hvordan domstolene anvender valgfriheten som reglene i strl. §§ 48 a. og 48 b. gir grunnlag for, i den enkelte sak. Den generelle regelen for foretaksstraff gir ikke en presumsjon for anvendelse av foretaksstraff selv om vilkårene for dette foreligger. Dette har blitt kritisert i juridisk teori³. Spørsmålet er om det likevel forligger noen prinsipper for anvendelsen av foretaksstraff på visse områder eller i spesielle sammenhenger. Dette vil bli drøftet senere i oppgaven.

1.2 Historisk perspektiv

Bestemmelsene om straffeansvar for foretak ble tatt inn i straffeloven ved lov av 20. juli 1991 nr. 66.⁴ Tidligere var ansvar for juridiske personer hjemlet i spesiallovgivningen, eller det stod i det enkelte straffebud.

Straffeloven av 1902 bygde opprinnelig på prinsippet om at juridiske personer ikke kunne straffes fordi de ikke selv kunne utvise skyld. Kun fysiske personer kunne utvise skyld, og følgelig kunne disse straffes. I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1938 s. 411 uttalte Høyesteretts flertall⁵: ”Jeg anser det som en i vår rettslære helt sikker rettssetning, at en juridisk person ikke kan straffes og ingen straffedom er avsagt mot en juridisk person.” I en særskilt anordning om prisregulering den 12. september 1940⁶ ble det åpnet for å kunne straffe juridiske personer. Dette var det første unntaket, som var gjort fra den tradisjonelle rettsoppfatningen som fremkom i Rt. 1938 s. 411.

² Ot.prp. nr. 27 s. 8

³ Pål Jensen, LoR 1999

⁴ Ot.prp. nr. 27 jf. Innst.O. nr. 55

⁵ Dissens 5-2

⁶ § 14, 3. ledd

I etterkrigstiden skjedde det i Norge en omfattende samfunnsmessig og industriell utvikling. Som følge av dette oppsto det nye typer lovbrudd som ofte var motivert av selskapers økonomiske interesser. Behovet for regulering på disse rettsområdene resulterte i en mer omfattende lovgivning. Den muligheten Administrasjonsrådet ga til å straffe juridiske personer i anordningen om prisregulering fra 1940 ble videreført i Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold av 26. juni 1952 nr. 04.⁷

I en periode fra midten av 1970-årene og omlag 15 år fremover, ble det innført hjemmel for foretaksstraff i mer enn 60 forskjellige lover. Eksempler på dette er Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v. (arbeidsmiljøloven) av 4. februar 1977 nr. 04⁸, § 87 og Lov om forurensning av 13. mars 1981 nr. 6, § 80. Fra St.meld. nr. 104 (1977-78)⁹ refereres følgende: "... det er etter Justisdepartementets oppfatning grunnlag for ytterligere å vurdere spørsmålet om straffeansvaret for juridiske personer"¹⁰. Dermed sto en gjennomgang av straff for juridiske personer formelt på agendaen.

Ved Kgl.res. ble Straffelovkommisjonen oppnevnt i 1980 for å utrede forslag til ny straffelov. I NOU 1983:57 "Straffelovgivningen under utforming", ble det foreslått en generell regel i straffeloven om foretaksstraff som skulle regulere fellesvilkårene for straffeansvaret. Likevel skulle det bare ilegges foretaksstraff dersom det var fastsatt i det enkelte straffebudet i særlovgivningen eller i straffeloven selv. Straffansvaret skulle være fakultativt.

I NOU 1989:11 "Straffeansvar for foretak"¹¹, ble det fremsatt forslag om at en generell regel om at foretaksansvar skulle inntas i straffeloven og kun være en ramme for fellesvilkårene for illeggelse av straffeansvar for foretak. Fremdeles mente flertallet at

⁷ Opphevet

⁸ Opphevet

⁹ Kriminalmeldingen

¹⁰ St.meld. 104 (1977-78) s. 115

¹¹ Straffelovkommisjonens delutredning 3

hjemmel for foretaksstraff skulle være fastsatt i det enkelte straffebud. Straffeansvarets fakultative karakter ble foreslått videreført. Det daværende Politi- og justisdepartementet var ikke enig i forslaget til Straffelovkommisjonen når det gjaldt hjemmelsgrunnlaget for foretaksstraff. I Ot.prp. nr. 27 (1990-1991) ble det foreslått at det skulle inntas et nytt kapittel i straffeloven som skulle gi generell hjemmel for foretaksstraff i tillegg til å regulere de nærmere vilkårene for straffeansvar. Justiskomiteén sluttet seg til forslaget i Innst.O. nr. 55 (1990-1991), forslaget ble vedtatt i 1991 og trådte i kraft i 1992. Dette innebar at det kunne ilegges straffeansvar for foretak uten hensyn til om det var hjemmel for det særlovgivningen eller i de særskilte straffebestemmelser i straffeloven.

Det ble i forarbeidene, som er vist til ovenfor, hele tiden forutsatt at bestemmelsene for foretaksstraff skulle være fakultative. En generell adgang til å ilegge foretaksstraff som ble vedtatt i 1991, medførte et vidt ansvar for selskapene. Den fakultative karakteren skulle virke som en slags motvekt til det vide ansvaret som var hjemlet i strl. § 48 a. Momenter som det særlig skulle tas hensyn til i avgjørelsen om anvendelse av foretaksstraff og eventuelt i hvilket omfang, ble inntatt i strl. § 48 b.

I forbindelse med forslag til ny straffelov behandlet i Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)¹² jf. Innst.O. nr. 72 (2004-2005)¹³, er strl. § 48 a. og § 48 b. videreført i §§ 27 og 28. I den nye straffeloven er det gjort endringer i forhold til skyldkravet for å straffe foretak. I gjeldende rett er det et krav at personen, eller personene som har handlet på vegne av foretaket, har utvist subjektiv skyld. I den nye straffeloven er det ikke lenger en forutsetning at gjerningspersonen må ha utvist skyld for at foretaksstraff kan anvendes. I proposisjonen er det uttrykt at reglene om subjektiv skyld de lege lata kan begrense adgangen til bruk av foretaksstraff. Det er ikke alltid mulig å straffe gjerningspersonen fordi skyldkravet ikke er oppfylt, og etter gjeldende rett kan det da ikke anvendes foretaksstraff. Derfor

¹² ”Om lov om straff (straffeloven)”

¹³ ”Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)”

Justiskomiteén til grunn at skyldgraden skal være et element i den totale skjønnsvurderingen.¹⁴

I oppstillingen av momenter det særlig skal legges vekt på i vurderingen, er det tilføyd et moment i strl. § 48 b. ”h) om overenskomst med fremmed stat forutsetter bruk av foretaksstraff”. Dette understreker at den vurderingen som foretas i forbindelse med illeggelse av foretaksstraff, skal være i samsvar med våre internasjonale forpliktelser. I tillegg er det foretatt noen få, språklige justeringer som ikke medfører materielle endringer.

Den nye straffelovens alminnelige del ble vedtatt av Stortinget våren 2005, men har ennå ikke trådt i kraft.

1.3 Øvrige nordiske land

I dansk straffelov kapittel 5 reguleres straffeansvar for juridiske personer. I § 25 fastsettes at en ”... juridisk person kan straffes med bøde, når det er bestemt ved eller i medfør af lov.” Til forskjell fra den norske bestemmelsen om foretaksstraff, kommer den generelle bestemmelsen i den danske straffeloven kun til anvendelse i den utstrekning særlovgivningen gir hjemmel for dette. I 2000 ble det tilføyd en bestemmelse i den danske straffeloven som innebar at foretaksstraff også kunne benyttes ved overtredelse av enkelte bestemmelser i straffeloven selv. Året etter ble anvendelse av foretaksstraff utvidet igjen, og bestemmelsen¹⁵ har følgende ordlyd, ”Der kan pålægges selskaber m.v. (juridiske personer) strafansvar efter reglerne i 5. kapittel for overtrædelser af denne lov.” I bestemmelsen brukes ordet ”kan” som medfører en valgfrihet i forhold til vurderingene rundt illeggelse av straffeansvar.

¹⁴ Ot.prp. nr. 90 kap. 17.5

¹⁵ Lov nr. 280 av 25. april 2001 § 306

I Finland ble det i 1995 vedtatt hjemmel for foretaksstraff i den finske straffeloven. På samme måte som i Danmark er dette generelle regler. Kapittelet om foretaksstraff kommer kun til anvendelse dersom det er hjemlet i spesiallovgivningen eller i det enkelte straffebud i straffeloven.

De svenske straffebestemmelsene finnes først og fremst i BrB¹⁶ kap. 28 §§ 7-10. 1. juli 1986 ble det gitt en generell hjemmel for ”företagsbot”. Reaksjonen regnes formelt som en ”särskild rättsverkan av brott”. Forutsetningen for å anvende foretaksstraff i Sverige er at det er lovbrudd som er skjedd i utøvelse av næringsvirksomhet. Dette begrenser regelens anvendelsesområde. Bestemmelsen kan anvendes både ved brudd på Brottsbalken eller brudd på spesiallovgivning.

1.4 Avgrensninger og oppgavens videre oppbygning

I oppgavens kapittel 2 vil foretaksstraffens formål og legislative hensyn bli redegjort for i tillegg til rettslig plassering av foretaksstraffen.

Videre i kapittel 3 blir hovedvilkårene for å ilegge foretaksstraff og straffereaksjonene kort oppsummert. Foretaksbegrepet kan være gjenstand for vurdering, men jeg går ikke inn på å fastsette det nærmere innholdet i begrepet i denne oppgaven. Jeg kommer heller ikke inn på anvendelse av foretaksstraff ved endring i eller oppløsning av selskaper, og heller ikke andre prosessuelle problemstillinger som kan utredes i forhold til foretak som pliktsubjekt herunder vitneplikt og utøvelse av partsrettigheter. Konsekvenser for bruken av foretaksstraff i forhold til at saken anses som foreldet, blir heller ikke behandlet.

Kapittel 4 er oppgavens hoveddel, og her vil foretaksstraffens fakultative karakter redegjøres for. Momentene i strl. § 48 b. blir fremstilt og problematisert. Bestemmelsen angir momentene som særlig skal vektlegges i rettens vurdering om et foretak skal

¹⁶ Brottsbalken

idømmes straff. For å analysere tolkningen av rettens bruk av kan-skjønn, har rettspraksis fått en sentral plass i dette kapitlet. Dommene som er analysert, er fra både før og etter at den generelle bestemmelsen om foretaksstraff trådte i kraft i 1992. Det blir også gjort rede for andre momenter som kan ha betydning i domstolenes vurdering av om foretaksstraff skal idømmes.

I kapittel 5 redegjøres anvendelse av foretaksstraff på noen utvalgte rettsområder; ved økonomisk kriminalitet, på arbeidsrettens område og i forurensningssaker. Til sist redegjøres for hvordan media står i en spesiell stilling i forhold til bruk av foretaksstraff.

2 Formål, legislative hensyn og rettslig plassering

2.1 Anvendelse av foretaksstraff

Det fremgår av forarbeidene¹⁷ til bestemmelsene om foretaksstraff at behovet for å idømme juridiske personer straff varierer med type lovbrudd og også mellom lovbrudd innen samme kategori. Domstolene bør idømme foretaksstraff kun i de tilfeller det synes hensiktsmessig. Dette medfører at hensynene for og mot foretaksstraff må vurderes skjønnsmessig i hver enkelt sak. Det vil være på bakgrunn av vurderingsmomentene i strl. § 48 b at retten kan avgjøre om det er hensiktsmessig å anvende foretaksstraff i en konkret sak.

At det ikke kan oppstilles en generell presumsjon for anvendelse av foretaksstraff slik det har vært konstatert flere ganger både i rettspraksis og i juridisk teori, er særlig kritisert i forhold til forurensningssaker.¹⁸

Foretaksstraffen kan på mange måter ses på som strafferettens svar på sivilrettens arbeidsgiver- og organansvar.¹⁹ Generelt kan juridiske personer pådra seg erstatningsansvar på to ansvarsgrunnlag, enten som arbeidsgivere eller ved at de identifiseres med den eller dem som handler på deres vegne, som betegnes organansvar. I slike tilfeller anses de skadegjørende handlinger som den juridiske persons egne handlinger. At det eksisterer et slikt organansvar ved vanlig erstatning er på det rene.²⁰ I motsatt tilfelle kunne det oppstå ubegrunnede forskjeller avhengig av virksomhetens organisasjonsform.

Straffansvaret og erstatningsansvaret er begge begrunnet i prevensjonshensyn, mens erstatningsansvaret i tillegg begrunnes i reparasjonshensynet. Det medfører at

¹⁷ Ot.prp. nr. 27 s. 11-12 og Innst.O. nr. 55 s. 3

¹⁸ Mer om dette i kap. 5.3

¹⁹ Matningsdal/Bratholm *Straffeloven kommentarutg. 2. utg.* s. 397

²⁰ Lødrup, Peter *Erstatningsrett* 5. utg. s. 154-155

formuleringen ”på vegne av” i strl. § 48 a. tolkes noe snevrere enn tilknytningskravet ”for” i Lov om skadeerstatning av 13. juni 1969 nr. 26²¹. Likevel vil straffeansvaret omfatte en større personkrets da også oppdragstakere kan opptre på vegne av et foretak.²²

Drøftelsen om tilkjenning av erstatning på grunnlag av organansvar kan sammenlignes med den skjønnsmessige vurderingen som skal foretas i forhold til foretaksstraffen fakultative karakter.

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1992 s. 209 gjaldt et hastevedtak fra kommunen i forbindelse med mistanke om incest. Det viste seg at mistanken var grunnløs, og far krevde oppreisning fra kommunen etter skadeerstatningsloven § 3-6, 1. ledd. Hovedspørsmålet i saken var om far kunne tilkjennes oppreisning på grunnlag av kommunens organansvar. Høyesterett var enige om at kommunens organansvar også omfatter oppreisning. Det var dissens 3-2 i spørsmålet om far burde tilkjennes oppreisning. Flertallet mente at oppreisning skulle tilkjennes. I vurderingen la de vekt på den graden av klanderverdighet i kommunes handlemåte, og at det dreide seg om grove feilvurderinger kombinert med stor passivitet. Videre la flertallet stor vekt på den påkjenningen mistanken om incest måtte ha vært for far og hans forhold til sitt barn. Dommen viser at Høyesterett anvendte skjønn og foretok en helhetsvurdering for å komme frem til en avgjørelse.

I erstatningsretten angir skadeerstatningsloven § 2-1, nr. 1 at arbeidsgiveransvaret ikke omfatter ”... skade som skyldes at arbeidstakeren går utenfor det som er rimelig å regne med etter arten av virksomheten eller saksområdet og karakteren av arbeidet eller vervet.” En lignende begrensning i foretaksstraffen er at straffeansvaret ikke omfatter illojale handlinger overfor foretaket. Når det gjelder instruksbrudd kan dette likevel falle innenfor straffeansvaret etter strl. § 48 a., dersom ikke foretaket selv kunne forutsett at instruksene ville bli brutt.²³

²¹ Heretter skadeerstatningsloven

²² Ot.prp. nr. 90 s. 239

²³ Ot.prp. nr. 27 s. 18

2.2 Prevensjonshensynet

Hovedhensynet bak foretaksstraff er prevensjon. Det fremgår av forarbeidene²⁴ at straffeansvar for foretak kan bidra til å styrke straffebudets preventive virkning. Det skal vurderes i hver sak hvilken preventiv effekt et straffeansvar vil medføre både for gjerningspersonen og for foretaket som sådan.

Den preventive effekten skal også motivere personer i foretaket på en slik måte at foretaket hindrer lovbrudd. Dette kan være en forklaring på at blant annet strl. § 48 b. bokstav c) er av betydning for vurderingen om straff skal ilegges. Det vil være relevant at ledelsen eller personer med stor innflytelse i foretaket "... ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen." Dersom det er en underordnet i foretaket som begår et lovbrudd, vil dette momentet styrke ledelsens oppfordring i lovteksten til å innføre tiltak som kan hindre ytterligere overtredelse av gjeldende rett.

Prevensjonshensynet kan deles opp i det allmennpreventive og det individualpreventive. Når straffen har en allmenn virkning vises det ved at en potensiell lovbrøyer avstår fra handlingen fordi den er straffebelagt. Dersom en tidligere lovbrøyer som er straffet avstår fra gjentakelse av den samme straffbare handling, har straffen virket individualpreventivt.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s. 1450-A ble viktigheten av prevensjonshensynet fremhevet. Revisjonsselskapet KPMG AS ble ilagt bot på kr. 5 mill. for overtredelse av regnskapsloven og revisorloven. Det var i forbindelse med ordinær revisjon av tre selskaper innen Finance Credit systemet at det ble avdekket ulovlige handlinger og unnlatelser som hadde gitt selskapene store økonomiske gevinster. Ved Høyesteretts vurdering om revisjonsselskapet skulle idømmes foretaksstraff ble det lagt særlig vekt på straffens preventive effekt i tillegg til overtredelsens grovhet og om overtredelsen kunne vært unngått. Høyesterett mente at straff ikke ville medføre noen individualpreventiv virkning for selskapet. Selskapet ville oppleve store negative konsekvenser både økonomisk og i

²⁴ NOU 1983:1 s. 157 og Ot.prp. nr. 27 s. 6

omtale, og Høyesterett mente at dette ville mest sannsynlig hindre selskapet i å gjenta samme lovovertrædelser. Når det gjaldt de allmennpreventive hensyn, mente Høyesterett at dette momentet måtte tillegges vekt i den skjønnsmessige vurderingen. Konsekvensene det hadde når et selskap ikke overholdt regnskapsreglene i den utstrekning som i denne saken, måtte det prevensjonsmomentet være avgjørende. Høyesterett mente at det allmennpreventive aspektet måtte ses i sammenheng med hvilke retningslinjer, instruksjon, opplæring og kontroll som forelå i selskapet, og hvordan disse ble praktisert. Høyesterett understrekte at det ikke var noe krav for å anvende foretaksstraff at ledelsen kunne bebreides for at overtrædelsen hadde funnet sted. Straffenivået og dommen som sådan illustrerer Høyesteretts avgjørende vekt på det preventive aspektet i saker som har stor betydning for viktige prinsipper i næringslivet, i dette tilfelle innenfor revisjon og regnskap.

2.3 Anonyme og kumulative feil

Foretaksstraff har som formål å kunne ilegge straff i de tilfeller der gjerningspersonen ikke kan identifiseres, såkalte anonyme feil²⁵. Dersom organisasjonsform og interne forhold i et selskap har et høyt kompleksitetsnivå, kan dette gjøre seg gjeldende.

Dersom summen av flere lovbrudd er straffbar, men de ikke hver for seg er tilstrekkelig for å ilegge straff, kalles det kumulative feil. Hvis ikke slike strafflegges, kan det resultere i spekulasjon rundt uklare ansvarslinjer og organisasjonsmønstre for å slippe straffereaksjoner.

Ved å kunne straffe foretak for kumulative og anonyme feil, unngås situasjoner hvor selskap spekulerer i å skape slike diffuse forhold som medfører at straff ikke kan idømmes. Foretaksstraff kan medvirke til at disse typer lovovertrædelser ikke forblir ustraffet, og at

²⁵ Ot.prp. nr. 27 s. 17

ansvarspulverisering ikke forekommer. Det er likevel slik at det anses formålstjenlig at foretak ikke skal idømmes straff ved hendelige uhell eller ved force majeure situasjoner.

I Rt. 1998 s. 652 uttalte Høyesterett at et av formålene med innføringen av en generell regel om foretaksstraff var å gi adgang til å straffe foretak som det ikke fantes hjemmel for i særlovgivningen. Dette viser at det er et behov for å regulere anonyme og kumulative feil.

3 Vilkår for foretaksstraff

Legalitetsprinsippet innebærer at ingen kan straffes uten hjemmel i norsk lov. Dette lovkravet gjelder også når foretak skal straffes.

I strafferetten opereres det med fire kumulative straffbarhetsbetingelser som må være oppfylt på handlingstidspunktet for at gjerningspersonen skal kunne ilegges straff. I forhold til foretaksstraff blir spørsmålet om de fire straffbarhetsvilkårene må foreligge for at straffebudet blir ansett for overtrådt etter strl. § 48 a.

3.1 Vilkår i straffelovens § 48 a.

I utgangspunktet er det fysiske personer som skal straffes for overtredelse av et straffebud fordi det er gjerningspersonen selv som begår lovbrudd gjennom forsettelig og uaktsomme handlinger eller unnlatelser.

Hovedregelen for bruk av foretaksstraff i norsk rett er at den kan benyttes subsidiært til personansvaret. Dersom vilkårene for foretaksstraff foreligger, kan det idømmes straff for foretaket i tillegg til personstraff.

Det følger av ordlyden i strl. § 48 a. at to vilkår må være oppfylt for å anvende foretaksstraff:

- et straffebud må være overtrådt
- noen må ha handlet på vegne av foretaket

3.1.1 Objektive vilkår

3.1.1.1 Straffebud må være overtrådt

Det grunnleggende vilkår for foretaksstraff er at et straffebud er overtrådt. Dette er et objektivt vilkår og betyr at handlingen som er foretatt må være straffesanksjonert i norsk lov, enten i spesiallovgivningen eller i straffeloven.

At straffebudet må være ”overtrådt” innebærer at det objektive vilkåret for straff må være oppfylt. Handlingen må omfattes av det objektive gjerningsinnholdet i straffebudet. Dette illustreres blant annet i Rt. 1984 s.337 og i Rt. 1993 s.17. Begge disse avgjørelsene gjaldt overtredelse av arbeidsmiljøloven²⁶ § 87 (nå strl. § 48 a. og § 48 b.) Høyesterett fant at arbeidsgiver ikke hadde forsømt sine plikter i forhold til opplysninger vedrørende farer i forhold til det arbeidet som ble utført. Det var derfor ingen objektiv overtredelse av de aktuelle straffebudene, og arbeidsgiverne i begge sakene ble frikjent. Dette viser at i forhold til foretaksstraff skal det også vurderes om det foreligger en objektiv overtredelse av straffebudet for at straff mot juridiske personer kan idømmes.

3.1.1.2 Ingen straffefrihetsgrunner

For å kunne ilegges fysiske personer straff, kan det ikke foreligge straffefrihetsgrunner. De vanligste påberopte grunnene er nødrett og nødverge, og det følger av ulovfestet rett at straffefrihetsgrunner utelukker straff. Dersom det foreligger en straffefrihetsgrunn som nødrett eller nødverge, kan heller ikke foretaket idømmes straff.²⁷ Det ville være urimelig om et foretak skulle straffes dersom noen som hadde handlet på dets vegne, var i en nødsituasjon som gir straffefrihet. Dette støttes i forarbeidene hvor det uttales, ”De to første vilkårene for straff - de objektive - må være oppfylt.”²⁸

²⁶ Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

²⁷ NOU 1989:11 s. 15

²⁸ Ot.prp. nr. 27 s. 14

3.1.2 Subjektive vilkår

3.1.2.1 Skyldkravet

Ved skyldvurderingen i forhold til foretak blir spørsmålet om det må foreligge subjektiv skyld hos gjerningspersonen for at straffebudet er overtrådt i relasjon til strl. § 48 a. I så tilfelle er det spørsmål om det kreves forsett eller om det er tilstrekkelig at gjerningspersonene har opptrådt uaktsomt. Forsett er den alminnelige skyldformen i straffeloven, mens uaktsomhet må fastslås uttrykkelig i straffebudet dersom det skal gjelde.²⁹

Når skyldkravet skal vurderes, skal det tas hensyn til internasjonale konvensjoner Norge er rettslig bundet av. En viktig konvensjon på strafferettens område er Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen av 4. november 1950 (EMK). Norge ratifiserte konvensjonen 15. januar 1952, og konvensjonen trådte i kraft 3. september 1953. Norge har gjennom Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven) av 21. mai 1999 nr. 30 gjort EMK til norsk rett. Et grunnprinsipp er stilt opp i EMK i art. 6 (2), "Everyone charged with a criminal offence shall be presumed innocent until proved guilty according to law." En viktig problemstilling i forhold til anvendelse av foretaksstraff vil være om uskyldspresumsjonen i denne bestemmelsen er forenelig med skyldkravet for anvendelse av foretaksstraff. Jeg går ikke videre inn på denne problemstillingen i denne oppgaven, men ut fra en tolkning av rettspraksis³⁰ kan det trekke i retning av det er forenelig.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2002 s.1312 ble det tatt stilling til om det i tillegg til objektiv overtredelse av straffebudet, skulle oppstilles et subjektivt skyldkrav ved foretaksstraff. Avgjørelsen gjaldt spørsmål om brudd på flaggingsplikten for aksjer etter verdipapirlovgivningen. Høyesterett uttrykte at det ikke var tilstrekkelig kun å konstatere

²⁹ Strl. § 40

³⁰ EMD, Salabiaku v. France Series

en objektiv overtredelse av det aktuelle straffebudet, men at det også gjaldt et skyldkrav ved anvendelse av foretaksstraff etter straffeloven § 48a., slik at både de objektive og de subjektive straffbarhetsvilkårene måtte være oppfylt for å kunne ilegge foretaksstraff. Dette kom slik til uttrykk i dommen: ”For at foretaksstraff skal kunne anvendes, må det etter dette enten foreligge skyld - forsett eller uaktsomhet - hos en enkeltperson som handler på vegne av foretaket, eller anonyme og/ eller kumulative feil.” Dommen fastslår at vilkår for subjektiv skyld må foreligge for at foretaksstraff kan anvendes, og at også uaktsomhet oppfyller skyldkravet for anvendelse av foretaksstraff.

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2008 s. 668 behandlet spørsmålet om anvendelse av foretaksstraff overfor en kommune i forbindelse med bruk av utenlandsk arbeidskraft, en kurdisk iraker som ikke hadde nødvendig arbeidstillatelse i Norge. Utlendingsloven § 47, 2. ledd a) bestemmer at den som ”... forsettlig eller grovt uaktsomt gjør bruk av utlendingers arbeidskraft når utlendingen ikke har nødvendig tillatelse etter loven ..., kan straffes med bøter eller fengsel inntil to år.” Partene i saken var enige om at de objektive vilkårene for straff forelå. Spørsmålet var om også kravet til subjektiv skyld var oppfylt. Skyldkravet i denne bestemmelsen i utlendingsloven er grov uaktsomhet, og Høyesterett vurderte det dit at kommunen hadde opptrådt grovt uaktsomt. Lagmannsrettens dom hvor kommunen ble frifunnet, ble opphevet. De avgjørende momentene for Høyesterett var at avdelingslederen som hadde behandlet saken i kommunen, burde ha forstått at arbeidstakeren ikke hadde arbeidstillatelsen i orden. Høyesterett mente at skyldkravet uansett måtte anses som oppfylt selv, om saksbehandler ikke kunne bebreides for lovovertrjedelsen på grunn av manglende kompetanse. Det ble i den forbindelse lagt vekt på at den manglende koordinering eller veiledning kom fra sentralt hold i kommunen.

Dommene viser at det bestemmes ut fra det aktuelle straffebudet hvilket skyldkrav som gjelder i den konkrete sak. Det vanligste skyldkravet i forbindelse med brudd på lovgivning i næringsvirksomhet er uaktsomhet. Dersom det ikke står skrevet noe i straffebudet eller i spesiallovgivningen om hvilket skyldkrav som gjelder, vil hensynet til straffebudets formål og effektivitet være avgjørende for om overtredelsen er straffbar.

Det er ikke noe vilkår for anvendelse av foretaksstraff at en enkeltperson kan bebreides for ugjerningen. Dette kommer frem i bestemmelsens 1. ledd, 2. pkt. "... selv om ingen enkeltperson kan straffes for overtredelsen." Forskjellen fra personansvar er at det ikke må påvises hvem som har utført lovovertrædelsen for å ilegge straff mot foretaket.

Konsekvensen av denne formuleringen i lovteksten er at både anonyme og kumulative feil begått i foretaket, omfattes av bestemmelsen.³¹ I situasjoner hvor det er på det rene at et straffebud objektivt sett er overtrådt, men det ikke er mulig å identifisere gjerningspersonen, kalles anonyme feil. I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1988 s. 1356 ble foretaket ilagt en bot på kr. 250.000,- for overtredelse av forurensningsloven på grunnlag av anonym skyld.³² I forhold til anonymt forsett uttaler forarbeidene at det også omfattes av strl. § 48 a., men kun dersom det er klart "... at lovbruddet ikke kunne ha skjedd uten at noen i bedriften har handlet forsettelig".³³

Dersom gjerningspersonen alene ikke har utvist tilstrekkelig skyld, men hvor summen av lovovertrædelser tilfredsstillende skyldgraden, omfattes også av strl. § 48 a. Dette er kumulative feil. Det er etter forarbeidene³⁴ ikke mulig å statuere kumulativt forsett, derfor vil uaktsomhet være skyldkravet i disse tilfellene.

Det er vanskelig å se at lovtekst og forarbeider gir grunnlag for å fastslå at lovgiver har ment å kunne fravike det subjektive skyldkravet for å kunne straffe foretak. På bakgrunn av den senere rettspraksis³⁵ kan det sies at det er et krav at gjerningspersonen har utvist subjektiv skyld ved anvendelse av foretaksstraff. Det har også vært uttalt i juridisk litteratur og tidsskrift at dette må være gjeldende rett.³⁶

³¹ Se mer om dette i kap. 2.3 og Ot.prp. nr. 27 s. 17

³² Mer om dommen i kap. 4.5.6

³³ NOU 1989:11 s. 16

³⁴ NOU 1989:11 s. 17

³⁵ Rt. 2002 s. 1312

³⁶ Ståle Eskeland *Strafferett*, 2. utg. og Trond Eirik Schea *Foretaksansvar og skyldkrav*, Tidsskrift for strafferett 2003

3.1.2.2 Tilregnelighetskravet

Et av de individuelle straffbarhetsvilkårene er at gjerningspersonen er tilregnelig. Ved foretaksstraff gjøres det unntak fra dette vilkåret, idet det ikke er nødvendig å peke ut en gjerningsperson for å straffe foretaket. Dette er en konsekvens av at både anonyme og kumulative feil omfattes av bestemmelsen. Vanligvis vil det ikke være rimelig å ilegge foretaket straff dersom ugjerningen er foretatt av en utilregnelig person, og foretaket ikke kan klandres for noe. I slike tilfeller må det også vurderes om gjerningspersonen har opptrådt på vegne av foretaket.

3.1.3 Noen må ha handlet på vegne av foretaket

Et av grunnvilkårene for ileggelse av foretaksstraff er at noen har utvist skyld på vegne av foretaket. Kravet innebærer en kobling mellom gjerningspersonen, handlingen og foretaket. Denne tilknytningen kan deles i to elementer hvor det ene er forbindelsen mellom personen og foretaket, og det andre er forbindelsen mellom den utførte handlingen og foretaket. For at foretaket skal kunne straffes, må det være tilstrekkelig tilknytning mellom foretaket både til gjerningspersonen og til handlingen som er foretatt.

3.1.3.1 Gjerningspersonens tilknytning

Personen som har utført handlingen, må ha en positiv hjemmel for å kunne utføre denne handlingen på vegne av foretaket. Grunnlaget kan være hjemlet i lov, sedvane eller avtale. Problemstillingen vil være om personen må være ansatt i foretaket, eller om også andre ansettelsesforhold eller tilknytninger til foretaket omfattes. Det må foretas en tolkning av uttrykket ”på vegne av”. I forarbeidene³⁷ fremgår det at ikke bare ansatte i foretaket, men også selvstendige oppdragstakere kan omfattes. Dette betyr ikke at det generelt er slik at alle som utfører arbeid for foretaket, kan pådra foretaket straffeansvar. Det avgjørende i vurderingen vil være om foretaket kunne ha innvirket på hvordan den skadevoldende

³⁷ Ot.prp. nr. 27 s. 19

gjerningen er utført, og om foretaket har hatt instruksjons- og kontrollmyndighet overfor oppdragstaker. Jo mindre mulighet for slik myndighet, desto mer grunn til å si at oppdragstaker ikke arbeider på vegne av foretaket.

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1982 s. 645 gjaldt spørsmålet om en byggherre kunne være ansvarlig for overtredelse begått av entreprenørens virksomhet. Høyesterett slo fast at avgjørelsen måtte bero på en helhetsvurdering, men at det var en forutsetning for ansvar at foretaket hadde en reell myndighet til instruksjon og kontroll overfor gjerningspersonen. Det ble ikke idømt foretaksstraff i denne saken da Høyesterett mente at et straffeansvar for byggherren ville ha ført for langt.

3.1.3.2 Handlingens tilknytning

For at foretaket skal bli strafferettslig ansvarlig må det også være en tilknytning mellom den utførte handlingen og foretaket. Ut fra vilkåret ”på vegne av” i strl. § 48 a. settes det grenser for hvilke handlinger foretatt av gjerningspersonen som foretaket hefter for. Det vil i situasjoner kunne være vanskelig å fastslå om tilknytningskravet er oppfylt, og da er det momenter som særlig skal vektlegges.

Handlinger som er utført i sterk illojalitet til foretaket, vil ikke omfattes av uttrykket ”på vegne av”. Dette gjelder spesielt dersom det er foretatt en handling i strid med foretakets instruks og retningslinjer. Det vil likevel kunne være anledning til benytte foretaksstraff dersom foretaket kunne ha forutsett et instruksjonsbrudd³⁸. Det er ikke noe krav om at foretaket skal ha hatt noen slags fordel av ugjerningen, men det vil være et moment i tolkningen av om tilknytningskravet er oppfylt.

Et annet moment som kan ha særlig betydning i vurderingen, er gjerningspersonens stilling i foretaket. Dersom gjerningspersonen har en høy og innflytelsesrik stilling i foretaket, er det mer nærliggende å si at denne har handlet på vegne av foretaket enn en person som har

³⁸ Ot.prp. nr. 27 s. 18

en lav stilling uten påvirkningsmuligheter i foretaket. Denne uttalelsen har også støtte i forarbeidene.³⁹

Det vil også kunne ha betydning for tolkning av uttrykket ”på vegne av” om handlingen har vært foretatt i foretakets interesse, eller om foretaket har hatt fordel av lovovertrædelsen. Dersom lovovertrædelsen medførte, eller kunne ha medført fordeler for foretaket trekkes dette i retning av at gjerningspersonen har handlet ”på vegne av” foretaket.

3.2 Straffereaksjoner og straffnivå

Straffenivået skal gjenspeile straffens grovhet slik at den oppfattes som rettferdig. Ved lovbrudd i næringsvirksomhet kan individuell straffeforfølgning fremstå som utilstrekkelig. Det fremgår av strl. § 48 a., 3. ledd at foretak kan ilegges straff i form av bøter og rettighetstap. Dersom vilkår for straff er oppfylt og vedkommende blir idømt bot, skal det etter strl. § 27 tas hensyn til personens økonomiske situasjon. Straffeutmålingsspørsmålet må ses i sammenheng med dette. Det kan medføre at straffen ikke er i samsvar med det økonomiske ansvaret foretaket hadde fått idømt dersom dette var pliktsubjektet.

Ved bruk av foretaksstraff vil reaksjonen kunne utmåles på en slik måte at den bedre kan tilpasses overtrædelsens grovhet, og derfor oppfattes som mer rettferdig. Ofte kan det føre til strengere straffer for foretaket enn de bøter som pålegges enkeltpersoner. Forutsetningen er at foretaket har bedre økonomi enn gjerningspersonene som har blitt ilagt straff, noe som i de fleste saker er tilfelle.

Nedenfor kommer en kort oversikt over sanksjonsalternativene.

³⁹ Ot.prp. nr.27 s. 18

3.2.1 Bot og forelegg

Bøter er den mest praktiske og den mest vanlige formen for foretaksstraff. I tråd med det overordnede målet med foretaksstraff, er bøter en effektiv måte å ivareta straffens preventive mål på. Boten skal være av adferdsregulerende karakter, slik at straffen skal virke avskrekkende og ha den effekt at foretak følger gjeldende rett i forhold til utøving av næringsvirksomhet. Det er ikke noe mål i seg selv at bøtene er høye, men for at de skal få tilsiktet effekt ligger de i praksis likevel relativt høy. Dette viser Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s. 1450-A⁴⁰ der revisjonsfirmaet KPMG AS ble ilagt bot på kr. 5 mill for overtredelse av revisorloven og regnskapsloven.

I noen tilfeller kan påtalemyndigheten utferdige forelegg i stedet for å reise tiltale mot foretaket. Dette innebærer en forenklet prosessform hvor retten ikke er medvirkende. Dette kan gjøres i saker som er enkle og kurante, noe som følger av Lov om rettergang i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25 § 255. På denne måten kan rettsvesenet spares for tid og arbeid, og i tillegg vil det også kunne spare foretaket for den belastning det vil være å ha en straffesak gående mot seg.

3.2.2 Inndragning

Inndragning skal skje dersom handlingen har medført vinning for foretaket jf. strl. §§ 34-36. Kravet om at det må være begått en straffbar handling, må være oppfylt for å kunne inndra etter straffelovens bestemmelser. Straffen innebærer at den vinning som foretaket har oppnådd som følge av den eller de straffbare handlingene, skal inndras til staten.

Tilknytningskravet mellom gjerningspersonen, handlingen og foretaket⁴¹ er ikke noe krav i forhold til inndragning etter strl. §§ 34-36. Dette er rimelig, da det uansett er slik at foretaket ikke skal få nyte godt av vinning eller utbytte fra straffbare handlinger.

⁴⁰ Mer om dommen i kap. 5.1

⁴¹ Mer om dette i kap. 3.1.3

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1993 s. 459 viser at det stilles visse krav til handlingens konsekvenser i forhold til foretaket dersom inndragning skal utføres. Saken gjaldt en ansatt i et selskap som ikke hadde stoppet i tollen, da han passerte grensen. Arbeidstakeren hadde fått instruks fra selskapet om å frakte og fortolle utstyret han hadde med seg.

Vedkommende fikk bot, men det ble ikke foretatt inndragning ettersom Høyesterett ikke fant grunn til dette til tross for at vilkårene i strl. § 36 forelå. Høyesterett mente at momentene i strl. § 48 b. hadde relevans og la i sin avgjørelse vekt på at gjerningspersonen hadde overtrådt loven i strid med foretakets interesser, og at foretaket ikke hadde hatt noen vinning av overtredelsen. I tillegg mente Høyesterett at foretaket hadde gjort alt for at arbeidstaker skulle utføre oppdraget på riktig måte og for at instruksene skulle overholdes.

3.2.3 Rettighetstap

Rettighetstap er også hjemlet som sanksjonsalternativ i strl. § 48 a., 3. ledd jf. strl. § 29. Dette innebærer at foretaket fradømmes retten til å drive virksomhet. Denne form for straff skal det utvises forsiktighet med å anvende, da det anses for å være en inngripende reaksjon overfor foretaket. Denne type straff kan idømmes kun når samfunnsmessige hensyn taler for det.⁴²

3.2.4 Straffeutmåling

Momentene i strl. § 48 b. a) – g) skal særlig tillegges vekt både i spørsmålet om anvendelse av foretaksstraff og i straffeutmålingsspørsmålet. Listen av momenter er ikke uttømmende da ordet ”særlig” er benyttet, men de mest aktuelle momentene er oppført i bestemmelsen.

Det momentet som har størst praktisk betydning for utmåling av straff, er den preventive virkningen. Straff skal være adferdsregulerende, og det må ha en slik effekt på foretaket at

⁴² Ot.prp. nr. 27 s. 33

det ikke fremstår som gunstig å bryte loven. De preventive hensyn ble betydelig vektlagt i Høyesterettsdommen inntatt i Rt. 1982 s.1022 hvor foretaket ble bøtelagt med kr. 25.000,- for alvorlig brudd på sentrale bestemmelser i den daværende arbeidsmiljøloven⁴³ § 14, 1. ledd og § 8 nr. 1 g) jf. § 87.

Foretakets økonomiske evne er et moment som også tillegges stor vekt i utmålingsspørsmålet. Straffens størrelses må ses i sammenheng med foretakets evne til å vedta straffen. Straffen må ha en betydelig innvirkning på foretakets økonomiske forhold, slik at den skal få en konsekvens for foretaket.

I straffeutmålingsspørsmål skal det vurderes konkret i hver sak hvilke momenter i strl. § 48 b. som skal tillegges vekt. I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2008 s.1150-A ble boten satt til 5 mill. kroner. I vurderingen ble det lagt vekt på kun tre av de totalt syv momentene som er nevnt i bestemmelsen; det preventive hensyn, om overtredelsen kunne vært forhindret og overtredelsens grovhet⁴⁴. Vektlegging av momenter vil variere fra sak til sak.

Både ved utmåling av bøter og størrelsen på inndragning skal det tas hensyn til hvor hardt det totale straffebeløp vil ramme foretaket.

⁴³ Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

⁴⁴ Rt. 2008 s. 1150-A (27)

4 Straffeansvarets fakultative karakter

4.1 Emne

I dette kapittelet vil jeg gå nærmere inn på hvordan domstolene forholder seg til den fakultative karakteren av straffebestemmelsen. Det er momentene i strl. § 48 b. som skal redegjøres for, og kapittelet skal gi en beskrivelse av hvordan retten vurderer disse momentene i forhold til kan-skjønn i strl. § 48 a. Hensikten er å se om det eksisterer omstendigheter utover de alminnelige forvaltningsrettslige prinsipper,⁴⁵ som domstolene føler seg bundet av når de utøver skjønn i forhold til anvendelse av foretaksstraff og i spørsmålet om straffeutmåling. Problemstillingen er hvordan retten vurderer om det er hensiktsmessig å ilegge foretaket straffeansvar og hvordan kan-skjønn vurderes i hver enkelt sak.

Straffelovens §§ 48 a. og 48 b. forutsetter at det skal anvendes skjønn ved vurderingen av om foretaksstraff skal ilegges. Skjønn må forankres i de hensyn som gjør seg gjeldende i hver enkelt sak, og da særlig de hensyn som er spesielt nevnt i straffeloven § 48 b. Da listen i bestemmelsen ikke er uttømmende, er det også andre momenter som kan vurderes når retten skal ta en avgjørelse.

4.2 Bakgrunn og formål

Foretaksstraff er fakultativ. Dette fremkommer av strl. § 48 a. 1. ledd, 1. pkt. hvor det står at foretaket ”kan” straffes. Det betyr at dersom vilkårene for straff foreligger, så kan foretaket straffes, men det er ikke obligatorisk slik det er med illeggelse av personstraff.

⁴⁵ Eckhoff /Smith *Forvaltningsrett* s. 362

Bakgrunnen for at både påtalemyndigheten og domstolen fikk skjønnskompetanse i forhold til henholdsvis å ta ut tiltale mot foretak og å idømme straff, var at bestemmelsen var av en slik generell karakter som medførte at straffeansvaret i utgangspunktet ble for vidtgående. Påtalemyndigheten og domstolen var tillagt skjønnskompetanse og skulle i hver enkelt sak vurdere om det var hensiktsmessig å ilegge foretaket straffeansvar, og om straffen oppnådde sitt formål ved å idømme den.. For å forhindre at straffeansvaret skulle ramme urimelig, var det forsvarlig å innføre denne valgfriheten, og bestemmelsen ble av fakultativ karakter. Dersom straffen var absolutt, kunne det tenkes tilfeller hvor foretaksstraff ville virke urimelig, for eksempel saker som involverer illojale arbeidstakere eller perifere eiere.

I rettspraksis⁴⁶ har det flere ganger blitt lagt til grunn at det ikke eksisterer noen presumsjon for bruk av foretaksstraff når vilkårene for straff foreligger. Det kan ikke oppstilles noen generell regel for når foretaksstraff skal benyttes. Behovet for straff mot foretak vil variere blant annet i forhold til hvilke straffebud som er overtrådt, og hvilken bransje lovovertrедelsen har skjedd innenfor.

Den fakultative karakteren er et uttrykk for at foretaksstraff er av supplerende art. Dersom foretaksstraff blir idømt, kan den altså komme i tillegg til straff av enkeltpersoner.

Bruk av foretaksstraff kan medføre at en og samme person kan rammes dobbelt. Dette kan forekomme dersom eier av foretak i tillegg er personlig ansvarlig for forpliktelser i et foretak, for eksempel i enkeltmannsforetak. Kan-skjønnet i foretaksstraffen kan bidra til at dette ikke forekommer. Det er i hvert enkelt tilfelle opptil påtalemyndighetens og rettens skjønn om det er hensiktsmessig å anvende foretaksstraff. Jeg kommer tilbake til dette tema i kapittel 4.5.7.2.

Påtalemyndigheten og domstolen må også utøve forsvarlig skjønn når det gjelder hvilke lovovertrедelser bestemmelsen skal ramme. Det er ikke meningen at brudd på alle typer straffebud skal utløse bruk av foretaksstraff.

⁴⁶ Rt. 1998 s. 652, Rt. 2000 s. 2023 og Rt. 2001 s. 1379

4.3 Påtalemyndighet og domstol

Valgfriheten i strl. § 48 a. gjelder både for påtalemyndigheten og domstolen. Begge instanser har skjønnkompetanse i saker om foretaksstraff.

4.3.1 Påtalemyndighet

Påtalemyndigheten må ta stilling til om det skal tas ut tiltale mot foretaket, eller om det kan utstedes forenklet forelegg. Dersom vilkårene for foretaksstraff foreligger, kan likevel påtalemyndigheten treffe avgjørelse om at saken ikke skal forfølges. Dersom saken ikke forfølges, gjøres dette ikke som påtaleunntatelse, men som en form for henleggelse av saken⁴⁷. Det stilles vanlige forvaltningsrettslige krav om saklighet og forsvarlighet til påtalemyndighetens skjønnsutøvelse i denne sammenheng.

4.3.2 Domstol

Dersom påtalemyndigheten tar ut tiltale vil, det i neste omgang være retten som skal avgjøre om foretaket skal ilegges straff og eventuelt om hvilket omfang straffen skal ha. I vurderingen om foretaket skal ilegges straff etter strl. § 48 a., må retten særlig ta hensyn til momenter i strl. § 48 b. Domstolen har kompetanse til å vurdere hensiktsmessigheten i idømmelse av foretaksstraff, og kan dermed utelate foretaksstraff på denne bakgrunn. Dersom retten finner at det ikke er grunnlag for å ilegge foretaksstraff, blir resultatet frifinnelse.

Dersom gjerningspersonen kan identifiseres og vilkårene for foretaksstraff foreligger, kan det oppstå spørsmål om det kan unnlates å påtale gjerningspersonen dersom foretaket blir straffet. I strpl. § 69 står det at det under særlige forhold kan benyttes påtaleunntatelse når overveiende grunner foreligger. Forutsetningene for bruk av bestemmelsen er strenge, og at

⁴⁷ Påtaleinstruksen § 17-1

det skal foreligge meget spesielle omstendigheter dersom bestemmelsen skal anvendes. I forarbeidene⁴⁸ er det uttalt at en slik fakultativ adgang til å innrømme en strafferettslig immunitet for gjerningspersonen, er fremmed for vårt system.

Jeg har gjennomgått flere dommer. Det kan synes som om gjerningspersonen i en del saker likevel slipper straffeforfølgning til tross for at skyldkravet er oppfylt, dersom foretaket blir straffet etter strl. § 48 a. Bakgrunnen for hentydningen er usikker da jeg legger min egen studie, som er begrenset, til grunn.

4.4 Relevans og vekt

Det vil i det følgende bli gjort rede for på hvilke momenter retten særskilt legger vekt på i den skjønnsmessige vurderingen, både i forhold til om foretaksstraff skal anvendes og om hvilket nivå straffeutmålingen skal legges på. Hvilken relevans og vekt hvert av momentene har, vil variere fra sak til sak. Rettspraksis viser at det vil være de konkrete omstendigheter i hvert tilfelle som bestemmer hvilke momenter som er relevante og hvilken vekt de skal ha.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2008 s.1470-A⁴⁹ uttalte retten klart at noen av momentene i strl. § 48 b. var uten relevans i denne saken. Dette gjaldt momentene i bokstavene d) og e). Høyesterett la til grunn at den mangelfulle og lovstridige revisjonen ikke kunne vært foretatt for å fremme revisjonsselskapets interesser, og revisjonsselskapet hadde heller ingen fordel av lovovertredselsene. Disse momentene gav derfor ingen støtte for bruk av foretaksstraff i dette tilfellet. De sentrale momentene for vurdering av foretaksstraff i denne saken var straffens preventive virkning jf. bokstav a), overtredselsens grovhet jf. bokstav b) og om overtredselsene hadde kunnet vært forebyggt jf. bokstav c). Dommen viser at

⁴⁸ Ot.prp. nr. 27 s. 23

⁴⁹ Mer om dommen i kap. 5.1

Høyesterett behandler kun de momentene som er aktuelle i denne konkrete saken, og tillegger disse vekt i rettsavgjørelsen.

4.5 Straffeloven § 48 b.

Det er i strl. § 48 b. oppnevnt syv momenter som særlig skal tillegges vekt når det skal vurderes om foretaksstraff skal idømmes og det eventuelle straffenivået. Felles for disse momentene er at de styrker og effektiviserer håndhevelsen av de straffebudene, der en person har handlet urettmessig på vegne av et foretak.

4.5.1 Prevensjon

Foretaksstraffens preventive virkning er et av hovedformålene med foretaksstraff. I forarbeidene står det at "... foretaksstraff forutsetter at det er utvist en klanderverdig atferd innen foretaket, og muligheten for slik straff må antas å bidra til å skjerpe aktsomheten hos dem som handler på foretakets vegne."⁵⁰ Det står også at straffen "... må søkes utmålt på en slik måte at den så vidt mulig, vil virke avskrekkende og normdannende for fremtiden." I rettspraksis er det naturlig at dette momentet tillegges stor vekt ved skjønnsutøvelsen. Det er mange eksempler på at prevensjonsmomentet fremheves spesielt i vurderingen om foretaksstraff skal benyttes.

En Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1982 s. 1022 gjaldt en større mekanisk bedrift som hadde tatt inn skoleungdom til opplæring, som ville prøve seg i arbeidslivet. Det ble ansatt to gutter på 14 år og 16 år. Den eldste gutten drev med avfetting av stålvarer som innebar omgang med bensinholdig stoff i et lokale der det etter brannforskriftene ikke skulle oppbevares brannfarlige stoffer. Den yngste gutten var innom dette lokalet der han tente en lighter. Den 14 år gamle gutten døde. Foretaket ble bøtelagt med kr. 25.000,- for

⁵⁰ Ot.prp. nr. 27 s. 7

overtredelse av lovens regler om forebygging av brann- og eksplosjonsfare etter arbeidsmiljøloven⁵¹ § 8 nr. 1 g) jf. § 87, da de ikke hadde overholdt forskrift om brannfarlige varer⁵². I forarbeidene⁵³ til dagjeldende arbeidsmiljølov sto det følgende, ”Departementet regner med at bestemmelsen vil gi en betydelig preventiv effekt dersom den blir konsekvent håndhevet. Det er grunn til å tro at det vil virke mer effektivt overfor et selskaps ledelse (styret m.v.) at selskapet må betale en bot som noenlunde tilsvarende det selskapet eventuelt måtte ha spart i utgifter for et godt og sikkert miljø, enn om en ansvarlig bedriftsleder eller avdelingssjef personlig ble straffedømt.” Høyesterett uttalte at det burde tas spesielt hensyn til den preventive betydningen av straffeansvaret som foretaket ville få. De understreket at de generalpreventive hensyn klart gjorde seg gjeldende i denne saken, noe som tilsa en markert reaksjon. Dommen viser at Høyesterett legger et, etter daværende regler, relativt strengt ansvar på arbeidsgiver for å sikre arbeidsplassen for sine ansatte. Ved å illegge straffeansvar for bedriften uttrykker Høyesterett viktigheten av at slike alvorlige hendelser, som i denne saken, må forebygges ved at bedrifter innretter seg etter gjeldende rett.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1996 s. 1065 ble det også lagt vekt på den preventive virkningen som straffeansvar bør gi. I tillegg fokuserte Høyesterett på at lovovertrædelsene var gjentatt for å oppnå økonomiske fordeler for bedriften. Saken gjaldt ulovlig fiske og fangst i Norges økonomiske sone. Rederiet som eide den utenlandske fiskebåten som hadde fisket ulovlig, ble idømt en bot på kr. 400.000,- på bakgrunn av strl. § 48 a. Høyesterett viste til tidligere rettspraksis i sin redegjørelse og uttalte at foretaksstraff var begrunnet med betydelige fortjenestemuligheter ved ulovlig fiske. Høyesterett la til grunn at det ut fra lignende synspunkter også burde anvendes foretaksstraff i saker som denne, blant annet fordi det dreide seg om gjentatte og til dels grove straffbare handlinger. De ulovlige handlingene bestod i betydelig underrapportering, forsøk på å villedde kystvakten, og det ble systematisk ventet med å sende aktivmeldinger.

⁵¹ Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

⁵² Forskrift av 6. desember 1974 § 9-3

⁵³ Ot.prp.nr. 3 s. 89-90

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 2023 gjaldt en losjebygning i Mo i Rana. Denne var midlertidig fredet av Fylkeskonservatoren og var regulert til nye forretningslokaler. Losjen påklaget vedtaket, men under behandlingen av klagen ble den fredede losjebygningen revet. Losjen ble idømt kr. 20.000,- med hjemmel i strl. § 48 a. som straff for alvorlig brudd på Lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50. I tillegg ble Losjen idømt inndragning med 1 mill. kroner for vinning ved ulovlig riving av fredet bygning. Høyesterett uttalte at det måtte reageres med foretaksstraff overfor Losjen ut i fra allmennpreventive grunner. For å styrke straffens effektivitet ble det idømt foretaksstraff i tillegg til personstraff. Høyesterett uttalte at det "... av hensyn til den alminnelige lovlydighet likevel ikke ville være tilstrekkelig å straffe de personer som stod ansvarlige for rivingen." Retten mente at det i dette tilfelle var viktig å reagere med foretaksstraff for å effektivisere kulturminnelovgivningen. I tillegg til de preventive grunner fremhever Høyesterett i denne dommen overtredelsens grovhet som et avgjørende moment for å idømme foretaksstraff. Inndragningskravets størrelse i tillegg til en bot på kr. 20.000,- viser at Høyesterett i saken om bevaring av kulturminner, legger seg på et strengt straffenivå.

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s. 1841 omhandlet et flyselskaps bruk av et billettbestillingssystem som gjaldt for et annet flyselskap. Retten mente at det var misbruk av forretnings- og bedriftshemmeligheter som var omfattet av strl. § 294, 1. ledd nr. 3. Høyesterett mente at det hadde foregått en langvarig og grov uaktsom utnyttelse av forretningshemmeligheter, og flyselskapet ble idømt en bot på 4 mill. kroner etter strl. § 48 a. Høyesterett uttalte at den preventive effekten av å anvende foretaksstraff i slike tilfeller ville kunne være betydelig. Med den høye straffenivået Høyesterett la seg på i denne dommen, signaliseres det at bevisst utnyttning av bedriftshemmeligheter ikke aksepteres. I tillegg til prevensjonshensynet la Høyesterett vekt på at forholdet var gjort av ledende ansatte i bedriften for å fremme foretakets interesser. Høyesterett la ikke vekt på at flyselskapet som eide bestillingssystemet, ikke hadde stengt tilgang til informasjonen i systemet.

4.5.2 Overtredelsens grovhet

I forarbeidene⁵⁴ står det at det med overtredelsens grovhet ”... siktes det særlig til størrelsen av skaden eller skademuligheten”. Dette er i tråd med det grunnleggende forholdsmessighetsprinsippet⁵⁵ som er et innarbeidet prinsipp i norsk strafferett. Dette momentet er viktig når retten skal ta stilling til om foretaksstraff skal benyttes, men kanskje mest sentralt ved utmåling av straffespørsmålet. Straffen skal gjenspeile hvor alvorlig handlingen anses å være, og det skal ha en slik effekt at det ikke vil være hensiktsmessig for foretaket å gjenta handlingen. I tillegg skal straffen gi negative konsekvenser for foretakets økonomi.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1982 s. 878 (dissens) hadde en byggeleder i et entreprenørselskap satt en person under 18 år i helkontinuerlig skiftarbeid. Dette var ikke tillatt etter dagjeldende rett. Byggelederen ble ilagt bot på kr. 300,- etter arbeidsmiljøloven § 85 jf. § 37 mens entreprenørfirmaet ble frikjent på bakgrunn av skjønnsmessig vurdering av arbeidsmiljøloven § 87. I forarbeidene⁵⁶ til dagjeldende arbeidsmiljølov⁵⁷ fremgikk det at ved å kunne legge et straffeansvar på en juridisk person ville man kunne unngå ansvarspulverisering i saker hvor overtredelsen ellers ville vært uten følger.

Annenvoterende fikk flertall for sitt syn om at det etter en skjønnsmessig helhetsvurdering ikke var grunn til å reagere med bøtestraff for entreprenørfirmaet. Flertallet mente at overtredelsen av arbeidsmiljøloven, som hadde funnet sted, var beskjedne. I tillegg la retten vekt på at overtredelsen ikke hadde fremmet foretakets interesser, og at foretaket heller ikke hadde hatt noen fordel av overtredelsen. Dommen viser i motsetning til Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 2023 omtalt i kapittelet over og Rt. 1992 s. 19 omtalt i neste avsnitt, overtredelsens beskjedne karakter og at dette medfører frifinnelse for foretaket.

⁵⁴ Ot.prp. nr. 27 s. 21

⁵⁵ Se kap. 4.5.8.2

⁵⁶ Ot.prp. nr. 3 s. 89

⁵⁷ Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1992 s. 19 omhandler forurensning og brudd på bedriftens utslippstillatelse. Den aktuelle bedriften var et støperi som hadde fått utslippstillatelse for giftig skyllevann etter Forurensningsloven av 13. mars 1981 nr. 6 fra Statens forurensningstilsyn på visse, detaljerte vilkår. Ledelsen hadde ikke gjort seg kjent med tillatelsens innhold, og kravene i tillatelsen var ikke fulgt opp. Bedriften ble ilagt bot på kr. 250.000,-. Høyesterett mente at støperiet hadde utvist en grov tilsidesettelse av bedriftens plikter etter forurensningsloven. I tillegg hadde ikke bedriften sørget for at alle som hadde behov for det, hadde satt seg grundig inn i reglene om utslippstillatelsen. Høyesterett mente det var avgjørende for ileggelse av straff for foretaket at det forelå grove brudd på vilkårene i tillatelsen som var gitt bedriften. I avgjørelsen ble det ikke lagt vekt på bedriftens dårlige økonomi som et formildende moment i forhold til botens størrelse.

I en Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 1451 ble et enkeltpersonforetak som drev transport, idømt foretaksstraff i form av bot på kr. 250.000,- for overtredelser av Lov av 18. juni 1965 nr. 4 Veitrafikklov bestemmelser⁵⁸ om blant annet hvile og kjøretid. Høyesterett la i sin dom vekt på at overtredelsene ikke nødvendigvis hver for seg var så alvorlig, men at de til sammen utgjorde et grovt brudd på reglementet. Høyesterett var enig med Lagmannsretten som uttalte at de overtredelsene som var gjort, hver for seg var relativt uskyldige. Høyesterett mente at dersom overtredelsene ble satt i sammenheng med at det var mange overtredelser og at disse var gjort av de aller fleste sjåførere, måtte enkeltlovertredelsene bli ansett begått på vegne av foretaket. Høyesterett mente også at overtredelsene var forårsaket av at organisasjon ikke hadde levd opp til de krav loven stilte.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2002 s. 1312⁵⁹ ble det i forbindelse med vurderingen av om foretaksstraff skulle ilegges, lagt vekt på overtredelsens grovhet. Om overtredelsens grovhet uttalte Høyesterett at det objektivt sett forelå en betydelig overskridelse av flaggingsplikten. I tillegg til dette la Høyesterett vekt på at overskridelsen hadde vært av

⁵⁸ § 13 og § 21

⁵⁹ Mer om dommen i kap. 5.1

stor betydning i en to års periode, og at dette omfattet betydelige økonomiske verdier. Den idømte boten beløp seg til kr. 400.000,-.

I de tre siste omtalte dommene fremhever Høyesterett at overtredelser av grov karakter skal bøtelegges høyt. Det kan se ut til at Høyesterett mener at desto grovere overtredelsen er, jo større vekt tillegges Høyesterett dette momentet.

4.5.3 Kunne overtredelsen vært forebygget

I strl. § 48 b. c) står det at i vurderingen om foretaket skal kunne idømmes straffeansvar, skal det særlig tas hensyn til om "... foretaket ved retningslinjer, instruksjon, opplæring, kontroll eller andre tiltak kunne ha forebygget overtredelsen ...". Dette momentet må sees i sammenheng med bestemmelsens bokstav a) om straffens preventive effekt. Den tenkte effekten ville være av liten betydning dersom foretaket ikke i noen særlig grad blir hindret i å gjenta overtredelsen. Det skal derfor stilles spørsmål om overtredelsen som har skjedd på vegne av bedriften, kunne vært unngått. I så fall trekkes dette i retning av å idømme foretaket straffeansvar. Det sentrale spørsmålet er hvem som har ansvar for implementering og den nødvendige informasjonen av opplærings- og kontrollsystemer, og om disse personene kan bebreides i forhold til dette arbeidet. Som det fremgår nedenfor, vises det i rettspraksis også til hvilken reell tilgang som finnes til nødvendige instruksjoner for å utføre et tilfredsstillende arbeid. I tillegg må retten vurdere om ledelsen og styrende organer har gjort det som kan kreves for å forebygge overtredelsen. Hvilken risiko det medfører at foretaket har forsømt sine plikter i forhold til instruksjons- og kontrollmyndighet, og tilrettelegging og praktisering av foretakets retningslinjer, skal også tillegges vekt.

I denne sammenheng er "foretak" først og fremst ment som ledelsen eller de som har påvirkningsmuligheter i bedriften.

I en Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1993 s. 17 var kommunen arbeidsgiver og ble frifunnet for overtredelse av arbeidsmiljøloven § 87⁶⁰ for ikke i tilstrekkelig grad å ha ivarett arbeidstakernes sikkerhet. En person falt ned fra et stillas som ikke var sikret på forsvarlig måte. Høyesterett mente at reglene i arbeidsmiljøloven skulle håndheves med strenghet for å sikre og unngå flest mulig ulykker i arbeidssituasjoner. Likevel mente Høyesterett at ansvaret måtte vurderes i forhold til hvilken type arbeid som ble utført i de konkrete arbeidssituasjonene. Arbeidstakerens evne til å se faremoment med arbeid i høyder var også relevant i Høyesteretts vurdering. Høyesterett uttalte at de krav som stilles til arbeidsgiver måtte avpasses etter arten av det arbeidet som ble utført. De momentene som skulle vurderes i den sammenheng, var om arbeidet var enkelt eller om den var spesialisert og komplekst, og om faremomentene var oversiktlige eller uoversiktlige. I tillegg til at kravene måtte avpasses etter den utdanning, yrkeserfaring og innsikt arbeidstakerne hadde kunne også alderen ha betydning. Problemstillingen som Høyesterett måtte vurdere, er hvor grenser mellom arbeidsgiver og arbeidstaker går i forhold til ansvarsfordeling. Høyesterett uttrykker i denne dommen at en viss kunnskap om forebygging av fare kan ilegges arbeidstaker, idet de i denne saken frikjente kommunene som arbeidsgiver.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1995 s. 278 gav Høyesterett et byggefirma bot på kr. 50.000,- for forsømmelse av opplæring og nødvendig instruksjon av arbeidstakere som jobbet med taket på et nybygg. Arbeidstakeren ble skadet da han falt ned fra en usikret taktrapp. Firmaet hadde også forsømt sine plikter om internkontrollsystemer for å fremme arbeidsmiljø og sikkerhet for vern mot helseskade. Høyesterett mente at ledelsen i selskapet måtte ha forstått at uten instruksjon og opplæring kunne slike ulykker forekomme, og at overtredelsen var skjedd under særdeles skjerpende omstendigheter. I tillegg var Høyesterett enig med påtalemyndigheten i at straffens preventive effekt skulle fremheves i slike saker ved at boten burde settes så høyt at den skulle merkes av bedriften. I motsetning til dommen omtalt i avsnittet over, understreker Høyesterett i denne dommen at det stilles strenge krav til opplæring og nødvendig instruksjon av ansatte for å forebygge ulykker på

⁶⁰ Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

arbeidsplassen. Dette underbygges av Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s.1684 som jeg kommer tilbake til og redegjør for i kapittel 5.3.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2004 s. 1457 ble Rød Ungdom idømt foretaksstraff for brudd på Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverkloven) av 12. mai 1961.nr. 2, § 54 første ledd, bokstav a) jf. § 2 første ledd jf. tredje ledd. Ungdomsorganisasjonen hadde lagt ut 13 skolebøker på Internett til gratis nedlastning. Rød ungdom var av den oppfatning at elever i den videre skole hadde krav på gratis lærebøker etter en prinsippbestemmelse i Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) av 17. juli.1998. nr.61⁶¹. Vedtaket om utleggelsen av skolebøker på Internett var fattet av ungdomsorganisasjonens styrende organer. Høyesterett uttalte at det skulle legges vekt på om foretaket kunne ha forebygd hendelsen jf. strl. § 48 b. c) i vurderingen om foretaksstraff kunne anvendes. Høyesterett mente det var opplagt at foretaksstraff kunne anvendes når overtredelsen hadde blitt gjort på grunnlag av vedtak fra styret. I spørsmålet om foretaksstraff var det dissens 3-2. Mindretallet mente at illeggelse av foretaksstraff ikke ville ha den preventive effekten som var ment for denne type straff og mente at et slikt ”organansvar” ikke var ment innført på strafferettens område. De mente at dette harmonerte dårlig med den fakultative karakteren som tilsa en konkret skjønnmessig helhetsvurdering. I denne saken fremhevet Høyesterett at dersom det er ledelsen som avgjør at lovovertrædelsen skal utføres, er det særlig grunn til å straffe foretaket. Grunnen til dissensen var begrunnet i blant annet at foretaket var et politisk organisasjon. Det kan se ut som om Høyesterett hevet terskelen for ytringsfriheten for slike typer organisasjoner da foretaksstraff her ble idømt.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s. 1684 hadde en ansatt i et firma som drev med kjøleanlegg, sluppet ut giftig avfall i form av ammoniakkholdig væske ut i Sandvikselven. Det medførte omfattende fiskedød i området. Høyesterett dømte firmaet til en bot på kr. 1,2 mill. for brudd på Lov om vern mot forurensninger og om avfall (Forurensningsloven) av 13. mars 1981 nr. 06, § 78. I vurdering om anvendelse og utmåling av foretaksstraff la

⁶¹ § 3-1, niende ledd, første punkt

Høyesterett stor vekt på at firmaet kunne gjort mer for å hindre at lovovertrедelsen fant sted, blant annet med bedre internkontroll og mer utfyllende instruksjer. Høyesterett tok også i betraktning at overtrедelsen var av svært alvorlige karakter og konkluderte med at det burde reageres med straff ovenfor foretaket. I denne saken ble terskelen for overtrедelse av forurensningsloven satt meget høyt. Foretaket hadde foretatt seg mye i forhold til at dette oppdraget skulle utføres etter de forliggende retningslinjer. Dommen redegjøres ytterligere for i kapittel 5.3.

4.5.4 Straffebud overtrådt for å fremme foretakets interesser

Dette momentet var tidligere etter noen særlover et vilkår for å ilegge foretaksstraff. Etter at den generelle bestemmelsen om foretaksstraff ble inntatt i straffeloven, ble dette momentet relevant særlig i forhold til utmåling av straffenivået. Vurderingen vil være i forhold til selskapets kommersielle stilling, og om lovbruddet har forbedret de økonomiske og konkurransemessige interesser. Dersom dette er tilfelle, vil det kunne trekke i retning av å anvende foretaksstraff.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1982 s. 878 omtalt i kapittel 4.5.2 ble firmaet frifunnet på grunn av overtrедelsens beskjedne karakter. Det Høyesterett vektla i forhold til at overtrедelsen skal fremme foretakets interesser, var om handlingen som var utført var i særlig strid med bedriftens interesser. Det finnes ikke noen retningslinjer for det skjønnnet som skal utøves i dette henseende, så Høyesterett fastslår at dette momentet må være et element i en helhetsvurdering.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1995 s. 1922 ble den hittil største foretaksstraffen ilagt i dommen som har fått navnet ”Bølgepappdommen”. Fire bedrifter ble dømt for ulovlig kalkulasjonssamarbeid etter daværende Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold av 26. juni 1953. nr 04⁶². Summen av bøter og inndragning fra

⁶² Opphevet

bedriftene beløp seg til totalt kr. 14,9 mill. kroner, og bøtene varierte fra kr. 1,35 mill. til kr. 5,5 mill. Høyesterett la vekt på at kalkulasjonsarbeidet hadde foregått for å fremme selskapenes interesser og at selskapene hadde hatt en vesentlig vinning som følge av samarbeidet. I tillegg ble det lagt vekt på uttalelser i konkurranselovens forarbeider⁶³ som understreket nødvendigheten av at bøtenivået var av en slik størrelse at det virket tilstrekkelig avskrekkende. I denne dommen fastslår Høyesterett at slike fordeler som bedriftene oppnådde på grunnlag av lovovertridelser med fullt overlegg og på bekostning av samfunnet, er uakseptabelt. Det gjenspeiles i botstørrelsen og inndragningskravene. Dette bekreftes også i Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 2023 omtalt i kapittel 4.5.1.

4.5.5 Overtredelsen er til fordel for foretaket

I dette kapittelet drøftes betydningen av at overtredelsen av det aktuelle straffebudet har vært eller kunne ha vært, en fordel for foretaket. Det at foretaket ”kunne ha oppnådd” betyr at foretaket ikke må ha oppnådd noen faktisk fordel, men at overtredelsen etter sin art kunne ha påvirket foretakets stilling positivt. Dette kommer frem i Rt. 2002 s. 1312 redegjøres for i kapittel 5.1.

”Fordel” i denne bestemmelsen kan ikke begrenses til en ren økonomisk fordel⁶⁴. Dersom foretaket øker sin produktivitet, styrker sin maktstilling eller kvitter seg med sine konkurrenter som følge av overtredelsen, vil dette også kunne tolkes som fordel og vil trekke i retning av at foretaksstraff kan ilegges etter strl. § 48 a.

I forarbeidene⁶⁵ står det at dersom overtredelsen bærer preg av illojalitet eller ren pliktforsømmelse, eller at vedkommende handler med overlegg for å skade foretaket, vil dette kunne medføre at straffeansvar ikke idømmes.

⁶³ NOU 2003:12 s. 117

⁶⁴ Matningsdal/Bratholm *Straffeloven kommentarutg. 2. utg.* s. 419

⁶⁵ Ot.prp. nr. 27 s. 18

Det finnes flere dommer hvor det har blitt vektlagt at foretaket kan ha oppnådd fordeler som har forbindelse med overtredelsen. I ”Bølgepappdommen” som er omtalt tidligere i kapittelet ovenfor, la Høyesterett vekt på at de fire selskapene hadde hatt en vesentlig vinning på grunn av det ulovlige prissamarbeidet.⁶⁶ Det ble også understreket i dommen at kalkulasjonsarbeidet ledet til høyere priser og dermed hadde foretaket fått en vinning på bekostning av sine kunder og at dette var et netto effektivitetstap for samfunnet.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 2023⁶⁷ ble også dette momentet fremhevet i tillegg til det preventive aspektet. Høyesterett mente at losjen hadde oppnådd en betydelig vinning ved rivingen.

4.5.6 Foretakets økonomiske evne

I straffelovskommisjonens forslag ble det foreslått at foretakets økonomiske evne kun skulle vurderes i forhold til straffeutmålingsspørsmålet.⁶⁸ Dette forslaget ble ikke fulgt opp. Momentet skal være et selvstendig vurderingstema også i forbindelse med om foretaksstraff i det hele tatt skal anvendes. Selskapets finansielle stilling har derfor en sentral stilling i vurderingen i begge henseender, men det kan likevel sondres mellom disse spørsmålene. Dersom foretaket har dårlig økonomi vil dette kunne ha større relevans ved utmåling av straffenivået enn i avgjørelsen om foretaket i det hele tatt skal ilegges straffeansvar etter strl. § 48 a.

I Lov om rettergangsmåten i straffesaker (Straffeprosessloven) av 22. mai 1982. nr. 25, § 456, 2. ledd fremgår det at innkrevingssentralen og politiet kan tillate at kravene blir betalt avdragsvis. Med en slik betalingsordning kan det være enklere å gi straffebøter som står i forhold til overtredelsens art, og at kortvarige økonomiske problemer ikke får

⁶⁶ Rt. 1995 s. 1922 (s. 1931-1932)

⁶⁷ Mer om dommen i kap. 4.5.1

⁶⁸ Ot.prp. nr. 27 s. 34

innvirkning på straffeutmålingsspørsmålet. Dette kan være av relevant betydning i vurderingen om anvendelse av foretaksstraff og det eventuelle straffenivået.

Når det gjelder foretakets økonomi i konsernforhold, ble det i forarbeidene foreslått at man utelukkende skulle ta hensyn kun til det aktuelle foretakets økonomiske situasjon.

Departementet var uenig dette og la til grunn at det skulle foretas en konkret vurdering i hver sak og mente at det ikke alltid er rimelig kun å ta hensyn til den lokale enhets økonomi.⁶⁹ Dersom morselskapet har god økonomi, kan dette innvirke på om det skal idømmes straff og eventuelt størrelsen på boten. Dette kommer blant annet frem i Rt. 1992 s. 19 som er omtalt i kapitlene 4.5.2 og 5.3, hvor Høyesterett uttalte at i denne forbindelse kan morselskapets økonomi under enhver omstendighet være et relevant moment.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1988 s. 1356 hadde Norsk Hydro AS i Porsgrunn ved et uhell sluppet ut betydelige mengder av giftig gass, da denne skulle transporteres innenfor bedriftens område. Bedriften ble idømt en bot på kr. 250.000,- for overtredelse av Forurensningsloven av 13. mars 1981 nr. 6 (Forurensningsloven) § 80 jf. § 78. Høyesterett mente at bøtenivået ved overtredelser av forurensningsloven måtte avspeile samfunnets syn på de verdier loven skal verne. De mente at boten vanligvis kunne fastsettes høyt for selskaper av en viss størrelse. Det måtte likevel være rom for atskillig differensiering ut i fra omstendigheter ved overtredelsen. Høyesterett mente at de manglene som forelå i denne saken, var knyttet til etablerte rutinene, men mente likevel at det ikke var grunnlag for å karakterisere overtredelsen som grovt uaktsom. Høyesterett uttalte at grunnen til gassutslippet var i stor grad preget av uheldige omstendigheter.

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1989 s. 843 omhandlet Bergen politikammers overtredelse av forurensningsloven⁷⁰ i forbindelse med utslipp ved fire forskjellige anledninger. Bergen politikammer ble ilagt bot på kr. 500.000,-. I straffeutmålingsspørsmålet mente Høyesterett at straffen burde skjerpes i forhold til byrettens straffenivå. De begrunnet dette med nivået i

⁶⁹ Ot.prp. nr. 27 s. 35

⁷⁰ Forurensningsloven 1981

denne type lovovertrædelser generelt burde ligge høyt, og at det i dette tilfelle var snakk om fire tilfeller av forurensning i løpet av noen måneder fra en meget stor bedrift.

I forbindelse med utmåling av bøtenivået mente retten i Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1995 s. 278 at boten lagmannsretten hadde satt, var for lav og økte boten til nivået som aktor hadde nedlagt påstand om på kr. 50.000,-. Begrunnelsen var blant annet at selskapet var en del av et konsern som samlet hadde en årlig omsetning på ca 20 millioner kroner. Det bøtelagte selskapet gikk med underskudd, men konsernet gikk samlet sett bra.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 1451 ble det også tatt hensyn til foretakets økonomiske tilstand ved utmåling av dommen. Høyesterett mente at boten burde være høyere enn det foretakets gevinst av lovovertrædelsen hadde vært, men at det må tas hensyn til foretakets økonomiske situasjon. Til tross for at driftsinntektene til selskapet hadde sunket, mente Høyesterett at selskapet hadde en solid økonomi. Foretaket ble ilagt bot på kr. 250.000,-.

4.5.7 Andre reaksjoner har blitt ilagt foretaket eller enkeltpersoner for overtrædelsen

Det siste momentet som kan tillegges vekt, er om det blir ilagt andre reaksjoner for overtrædelsen mot foretaket eller mot en enkeltperson som har handlet på dets vegne. Bakgrunnen for bestemmelsen om foretaksstraff tilsier at momentet har størst betydning i forhold til vurderingen om det skal anvendes foretaksstraff.

Ut i fra ordlyden i strl. § 48 b. bokstav g) kan ”andre reaksjoner” omfatte et vidt spekter av sanksjoner som for eksempel erstatningskrav, inndragning og rettighetstap. For at reaksjonen skal ha relevans for vurdering om anvendelse av foretaksstraff, må reaksjonen være fra offentlige myndigheter.

Det fremkommer av rettspraksis at det må tas hensyn til det totale reaksjonsbilde både for foretaket og for den personen som har handlet på vegne av foretaket.

4.5.7.1 Reaksjoner i forhold til foretaket

Det mest praktiske i forhold til reaksjoner overfor foretak er inndragning. Etter strl. § 34, 1. ledd skal utbytte av en straffbar handling inndras. Inndragning er også en straffereaksjon ved foretaksstraff.⁷¹ Behovet for straff vil ikke nødvendigvis falle bort dersom det blir foretatt inndragning ovenfor foretak i en sak. Dersom det foretas inndragning, vil foretaket i utgangspunktet kun stilles i den posisjon det var før lovovertrедelsen inntraff. Dersom vilkårene foreligger, og det etter en helhetsvurdering tilsier anvendelse av foretaksstraff, skal ikke inndragning være i veien for dette. Det må likevel tas hensyn til hva den totale straffeboten blir. Dette illustreres i de to følgende dommene.

Bølgepappdommen er omtalt flere ganger tidligere og er også illustrerende i denne sammenheng. Jeg viser til kapittel 4.5.4 for redegjørelse av dommen. I forhold til momentet som drøftes i dette kapittelet, er det av interesse å se at de fire selskapene ble ilagt bøter for til sammen kr. 14,9 mill. i tillegg inndragning av utbytte på kr. 7,972 mill. Høyesterett viser at dersom overtrедelsen er av en slik karakter som i denne saken, kan det ilegges bøter i tillegg til inndragningskrav, og at begge summene kan være vesentlige beløp.

Spørsmålet ble også drøftet i Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2004 s. 1449 som gjaldt generelle prinsipper om idealkonkurrens. Høyesterett kom til at Lov om omsetning av råfisk av 14. desember 1951 nr. 3 og straffeloven ikke kunne benyttes i idealkonkurrens i denne saken. Det var fem tiltalte i saken hvor det var foretatt en mengde lovbrudd over lang tid i form av unnlatelse og uriktig utfylling av bryggesedler, sluttsedler og mottaksjournal. Dette var overtrедelse av råfiskeloven i forhold til kvoteforskyvninger som både bedriften og enkeltpersoner hadde store fordeler av. Det ble foretatt inndragning på kr. 4,3 mill. I tillegg ble selskapet idømt bot på kr. 700.000,- etter strl. § 48 a. I forbindelse med

⁷¹ Se kap. 3.2.2

spørsmålet om foretaksstraff mente Høyesterett at det dreide seg om omfattende lovbrudd som var begått av sentrale personer i selskapets ledelse for å fremme dets forretningsmessige og økonomiske interesser. Det ble også lagt vekt på at de allmennpreventive hensyn da selskapet også ble pålagt en følbar bøtestraff. Etter en totalvurdering ble det konkludert med at den samlede reaksjon overfor selskapet var for høy da inndragningen på 4,3 millioner kroner ble tatt hensyn til. Boten ble nedjustert fra kr. 1,5 mill. til kr. 700.000,-. Dette understreker det dommen som er omtalt i avsnittet over fastslo, nemlig at inndragning ikke er til hinder for reaksjon i form av foretaksstraff.

4.5.7.2 Reaksjoner i forhold enkeltmannsforetak

Formelt gjelder dette momentet på samme måte for store aksjeselskaper som for små enkeltmannsforetak. Det har likevel størst praktisk betydning for mindre foretak, og det er særlig aktuelt for eiere av enkeltmannsforetak.⁷² Det antydes i forarbeidene at det ikke er utelukket å ilegge et enkeltmannsforetak foretaksstraff, selv om eieren straffes på personlig grunnlag, men det anses som lite sannsynlig. Risikoen for at dobbeltstraff kan forekomme er liten, men likevel tilstede. Det er advart mot dette i forarbeidene⁷³. Det må være opptil påtalemyndigheten og retten i sin tolkning av kan-skjønnet, å forsøke og hindre en konflikt med forbudet mot dobbeltstraff i Den europeiske menneskerettskonvensjon protokoll 7 artikkel 4 nr. 1.

Spørsmålet om dobbeltstraff kom opp i Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 1451 som er omtalt i kapittel 4.5.2. Høyesterett uttalte at foretaksstraff kunne anvendes også overfor enkeltmannsforetak, men der det kun var eieren som arbeidet, var det lite praktisk på grunn av hensynet til forbudet mot dobbeltstraff. I spørsmålet om illeggelse av straffeansvar for enkeltmannsforetak etter strl. § 48 a., mente Høyesterett at dette var et spørsmål om skjønn. Høyesterett oppjusterte boten fra kr. 150.000,- til kr. 250.000,-.

⁷² Ot.prp. nr. 27 s. 35

⁷³ ibid. s. 27

Høyesterettsdom inntatt i Rt. 1995 s.1907 gjaldt to trafikkskoler som ble bøtelagt for ulovlig prissamarbeid. Høyesterett mente at boten for den ene trafikkskolen burde settes ned sammenlignet med boten som selskapet ble ilagt av Toten herredsrett. De mente at straffereaksjonen totalt sett for den aktuelle trafikkskolen var for høy. De la til grunn at bøtenivået skulle ses i sammenheng med omsetningens størrelse og mente at dette ga en indikasjon på omfanget av overtredelsen. Høyesterett uttalte videre at det var rimelig å se størrelsen av den bot selskapet skulle ilegges, i sammenheng med de bøter de to eierne ble idømt. Boten ble redusert fra kr. 40.000,- til kr. 25.000,-.

I Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2007 s. 785 behandlet Høyesterett en sak om foretaksstraff ovenfor et enkeltmannsforetak som hadde bygget i strid med byggetillatelse fra Lillesand kommune. Høyesterett mente at vilkårene for illeggelse av foretaksstraff ikke forelå. Tingrettens dom og lagmannsrettens kjennelse ble dermed opphevet, og foretaket ble frikjent for overtredelse av plan- og bygningsloven. Retten uttalte at foretaksstraff var av supplerende art til det personlige straffeansvaret. En av hovedgrunnene til dette var først og fremst å unngå ansvarspulverisering i tillegg til styrking av straffebudets preventive effekt. Høyesterett understreket i drøftelsen at foretaksstraffen skulle være av en slik karakter at det var mest gunstig for foretaket å følge loven. Høyesterett mente at dersom virksomheten fullt ut var drevet av eieren, sviktet lovgrunnen for å ilegge foretaksstraff. Dermed la Høyesterett til grunn at det skulle være et vilkår for å ilegge et enkeltpersonsforetak foretaksstraff, at foretaket hadde flere ansatte eller oppdragstakere. Retten konkluderte med at dersom enkeltmannsforetaket ble ilagt foretaksstraff til tross for at foretaket ikke hadde noen ansatte eller oppdragstakere, ville domfellelsen bygd på en uriktig lovanvendelse. Høyesterett viste også til hensynet til å unngå dobbeltstraff.

4.5.8 Andre relevante momenter

I strl. § 48 b. fremgår det at i avgjørelsen om det skal idømmes straff og i straffeutmålingen "... skal det særlig tas hensyn til...". Dette innebærer at listen i bestemmelsen ikke er uttømmende. Påtalemyndigheten og retten kan legge vekt på andre momenter i

vurderingen. Det er likevel forsøkt å fremheve de momentene som har størst praktisk betydning i den skjønnsmessige vurderingen i strl. § 48 b.

Både likhetsprinsippet og forholdsmessighetsprinsippet står sentralt i norsk strafferett og i internasjonal rett, og begge prinsippene kan være av betydning i avgjørelsen om foretaksstraff og i utmålingsvurderingen.

4.5.8.1 Likhetsprinsippet

Dette prinsippet innebærer at like tilfeller skal behandles likt. Prinsippet er et generelt uttrykk for en formell rettferdighet. Det får utslag i rettsanvendelsen både i forhold til lovanvendelsen og i forhold til straffeutmålingen. Likhetsprinsippet gir seg to utslag i strafferetten. For det første innebærer det at loven skal tolkes på samme måte i alle saker. For det andre innebærer det at handlinger med omtrent samme grad av straffeverdighet skal behandles noenlunde likt. I forarbeidene fremheves det også at likhetsprinsippet skal tas med i vurderingen, ”Oppregningen av relevante hensyn er ikke uttømmende. Blant annet skal det ved fastsettingen av foretaksstraff - som ved illeggelse av annen straff - også legges vekt på likhetshensyn.”⁷⁴

4.5.8.2 Forholdsmessighetsprinsippet

Dette prinsippet er et ulovfestet prinsipp i norsk rett, og det betyr at straffens omfang skal stå i forhold til overtredelsens grovhet. Straffen må oppfattes som en rettferdig følge av den overtredelsen som har blitt begått, og at håndhevelsen av reglene må være ensartet. Det er både kravet om straffeskyld og straffeutmåling som skal fremstå som rettferdig.

Bakgrunnen for prinsippet er at det kun straffes for de hendelser som gjerningspersonen kan lastes for. Dersom straffen oppfattes som rettferdig, kan det bidra til at regelverket på området blir bedre etterfulgt.

⁷⁴ Ot.prp. nr. 27 s. 35

4.5.8.3 Stillingsposisjon i foretaket

Det kreves i strl. § 48 a. at ”noen” har overtrådt et straffebud. Noen er et vidt begrep og det er ingenting i lovteksten som tilsier det må være spesielle personer det siktes til. Det er nærliggende å tenke at enhver som har tilknytning til foretaket, kan ilegges foretaksstraff.

Det kan innvirke på rettens skjønnsutøvelse hvem som har utført handlingen. Dersom det er en person med stor påvirkningsmulighet innen selskapet eller en i ledelsen, vil dette trekke i retning av å ilegge straffeansvar i større grad enn hvis det er en ansatt. Dette momentet har derfor betydning også utover tolkningen av hvem som har handlet ”på vegne” av foretaket.⁷⁵

4.5.8.4 Gjentakelse av overtredelsen

Gjentakelse er generelt et relevant moment som skal vurderes i strafferetten, og det vil også være relevant i forhold om foretaksstraff skal anvendes. Dersom et selskap gjentatte ganger bryter samme lovbestemmelse vil dette trekke i retning av at selskapet må ilegges straff, slik at straffen får den preventive effekten som er tiltenkt for foretaket. Det er dette som utgjør grunntanken i strafferetten. Det vil også være av betydning dersom foretaket bryter bestemmelser i tilgrensende lovgivning. Momentet har vekt selv om foretaket ikke er straffet tidligere. Dersom foretaket har vært politianmeldt tidligere, vil dette også tillegges vekt. Dette kom frem i Høyesterettsdom inntatt i Rt. 2000 s. 1451⁷⁶ hvor Høyesterett la stor vekt på dette momentet. De mente at selskapet ikke hadde endret praksis etter at de var blitt kontrollert og meldt til politiet. Høyesterett la til grunn at det samlet sett var gjort grove brudd på reglene.

⁷⁵ Mer om dette i kap. 3.1.3.2

⁷⁶ Kap. 4.5.2

4.6 Oppsummering

Etter en gjennomgang av flere dommer som belyser hvordan Høyesterett forholder seg til de forskjellige momentene i strl. § 48 b., kan det vanskelig settes opp prinsipielle retningslinjer for utøvelse av kan-skjønn for hvert av momentene. Domstolene er som tidligere nevnt bundet av de forvaltningsrettslige prinsipper om saklighet og forsvarlighet. Utover dette synes det som om domstolene fritt drøfter vektleggingen av momentene, og på hvilken måte dette gir en hensiktsmessig beslutning i den enkelte sak.

I denne sammenheng er det interessant å se om den samme tendensen gjelder innenfor forskjellige rettsområder. Dette skal belyses i neste kapittel.

5 Rettsområder

Det er ovenfor redegjort for hvordan de forskjellige momentene tolkes og vektlegges i rettspraksis. Det kan ikke settes opp generelle regler om hvordan retten avgjør hvilke momenter som er relevante og tillegger disse vekt for å komme frem til en avgjørelse. I forarbeidene er det understreket at praktiseringen av denne bestemmelsen skal være valgfri slik at "... saken ikke trenger være innrettet mot foretaksstraff i andre tilfelle enn hvor dette anses hensiktsmessig."⁷⁷ Det er konstatert flere ganger i rettspraksis at det ikke gjelder noen presumsjon for foretaksstraff.⁷⁸ I dette kapittelet vil det gjennom en analyse av dommer drøftes om det kan avdekkes fellestrekk i rettens skjønnsutøvelse i forhold til den fakultative karakteren foretaksstraffen har innenfor de forskjellige områdene. Anvendelse av foretaksstraff er mest utbredt i saker om økonomisk kriminalitet, arbeidsmiljø og forurensning, og dermed er det naturlig å velge disse områdene.

5.1 Økonomisk kriminalitet

Økokrim har definert økonomisk kriminalitet som "... profittmotiverte, lovstridige handlinger som ofte begås innenfor eller med utspring i en økonomisk virksomhet som i seg selv er - eller gir seg ut for å være - lovlig."⁷⁹ Økonomisk kriminalitet omfatter blant annet grove bedragerier, overtredelse av regnskapslovgivningen, konkurskriminalitet og hvitvasking. En problemstilling i forhold til foretaksstraff og økonomisk kriminalitet vil være om lovovertreder har handlet på vegne av selskapet. En annen problemstilling vil være om selskapet har gjort det som kan forventes for å forhindre en slik rettsstridig handling. I tillegg er det av interesse å vurdere foretakets økonomiske og kommersielle fordel av overtredelsen. I det følgende har jeg sett nærmere på to høyesterettsdommer som kan belyse problemstillingene.

⁷⁷ Ot.prp. nr. 27 s. 22

⁷⁸ Rt. 1998 s. 652, Rt. 2000 s. 2023 og Rt. 2001 s. 1379

⁷⁹ www.okokrim.no

Brudd på flaggingsplikten etter verdipapirlovgivningen Rt. 2002 s. 1312

Jeg har tidligere omtalt denne dommen i forbindelse med det subjektive skyldspørsmålet i kapittel 3.1.2.1, og i kapittel 4.5.2 der vurderingsmomentet i § 48 b. bokstav b) er redegjort for. Dommen er sentral i flere henseender i forhold til hvordan Høyesterett har vurdert de forskjellige momentene for å illegge foretaket straff.

Høyesterett la til grunn at det aktuelle foretaket hadde forsettelig brutt verdipapirhandelens regler om flaggingsplikt for aksjer. Dette hadde vedvart i en to års periode, og i denne perioden hadde det skjedd mange endringer i verdipapirlovgivningen. Høyesterett mente til tross for den komplekse lovhistorien, var det likevel klart hvilken regel som var overtrådt og hvilke straffesanksjoner som var knyttet til den.

Et moment som Høyesterett vurderte som særlig relevant i denne saken, var overtredelsens grovhet jf. strl. § 48 b. bokstav b). Overskridelsen som var foretatt, hadde foregått over lengre tid, og det gjaldt betydelige økonomiske verdier. I tillegg hadde lovbruddet gitt foretaket en maktposisjon som de kunne utnytte til egen fordel.

Et annet moment Høyesterett la vekt på var at personen som kunne bebreides for lovbruddet, var profesjonell investor, og vedkommende burde innehatt kunnskap om hvilken grense som gjaldt for flaggingsplikten og om konsekvensene av overtredelsen av den. Høyesterett mente at villfarelsen om dette ikke lot seg unnskyldes.

Høyesterett mente at lovovertrедelsen etter sin art hadde påvirket kursen, slik at foretaket hadde hatt eller kunne oppnådd fordeler jf. strl. § 48 b. bokstav e). I sin konklusjon la Høyesterett til grunn at det ikke forelå bevisst manipulering for å påvirke kursen, men at det gjaldt grov forsømmelse av flaggingsplikten og at foretaket på grunn av lovbruddet hadde ervervet gevinst. Foretaket ble ilagt bot på kr. 400.000,-.

Brudd på revisor- og regnskapslovgivningen Rt. 2007 s. 1150-A

Den mest omtalte avgjørelsen av nyere dato hvor et foretak ble idømt straffeansvar etter strl. § 48 a. på grunn av økonomisk kriminalitet, er revisorfirmaet KPMG AS sin rolle i Finance Credit-gruppen. Saken er omtalt ovenfor i kap. 2.1. KPMG AS ble ilagt foretaksstraff, og boten ble satt til kr. 5 mill. for brudd på revisjons- og regnskapsloven.

Høyesterett la til grunn at vilkårene i strl. § 48 a. var oppfylt da det forelå en rettskraftig dom mot en person. Det sentrale spørsmålet var hvilken vekt de tre relevante momentene i strl. § 48 b. skulle ha i drøftelse av kan-skjønnet. Momentene i bestemmelsens bokstav a), b) og c) i strl. § 48 b. mente Høyesterett hadde relevans i denne saken.

I forhold til den generelle preventive virkningen la Høyesterett vekt på at årsregnskapet var den viktigste informasjon et foretak gav til omverdenen om sin økonomiske status og mente at det dannet grunnlaget for andres forhold til foretaket. Dette kan være av interesse i forbindelse med kredittgiving, investeringer og andre transaksjoner eller det offentliges krav på skatter og avgifter. Høyesterett understreket viktigheten av at revisjonen skjedde i samsvar med lovens regler da dette var av grunnleggende betydning for regnskapets funksjon.

Når det gjaldt overtredelsens grovhet, mente Høyesterett at den sviktende revisjonen gjaldt helt sentrale poster i regnskapet, som det for ansatte revisorer måtte ha fremstått som helt vesentlig å kontrollere. Revisjonssvikten kunne vært avslørt dersom relativt enkle kontrolltiltak hadde vært gjennomført.

Høyesterett mente også at de sviktende kontrollrutinene var et relevant moment i utøvelsen av skjønnet. Lovovertreder var revisor i selskapet i tillegg til å være partner. Generelt har ikke revisjonsselskap instruksjonsmyndighet over ansvarlige revisorer, som har en uavhengig stilling. Det var dermed ikke naturlig at selskapet kontrollerte revisjonsarbeidet kontinuerlig.

Høyesterett sluttet seg til lagmannsrettens mindretall som mente at det ikke var nok at et selskap hadde gode manualer, men at etterlevelsen av disse var det avgjørende. Dette mente Høyesterett hadde sviktet i denne saken.

Høyesterett forsøkte å oppnå en sterkere preventiv effekt av foretaksstraffen, og det sentrale var risikoen ved manglende interne kontrollrutiner og etterlevelsen av disse. Høyesterett uttalte at en viktig side av prevensjonshensynet i denne forbindelse var den virkning som besto i en stadig innskjerping og oppstramming av rutiner, instruksjoner og retningslinjer. Dersom KPMG AS hadde hatt kjennskap til mulige straffereaksjoner, ville de ha skjerpet oppmerksomheten både på den interne oppfølging og i forholdet til selskapet klienter. I tillegg kunne det ha bidratt til å rette oppmerksomheten mot hva som kunne være særlige situasjoner som kunne gjort foretaksstraff aktuelt.

I forhold til rettens skjønnsutøvelse i saker angående økonomisk kriminalitet understreker Høyesterett viktigheten av det preventive formålet. For å forebygge denne type kriminalitet er foretaksstraff et viktig middel.

5.2 Arbeidsmiljø

Straffeansvar for juridiske personer i arbeidsforhold var tidligere hjemlet i blant annet aml. § 87. Denne ble opphevet som følge av den lovtekniske opprydning som fant sted i 1991, da den generelle hjemmel for foretaksstraff ble inntatt i straffeloven. Allerede året etter ble det igjen tilføyd i arbeidsmiljøloven at også foretak kan straffes. Kommunal- og arbeidsdepartementet ønsket at det skulle fremgå av arbeidsmiljøloven selv at foretak kunne straffes. Straffeloven § 48 a. skal leses i sammenheng med arbeidsmiljøloven § 85 som angir hva som er straffbart for foretaket.

I første halvdel av 2008 ble 32 personer drept i arbeidsulykker. Det er en økning på 27 personer siden første halvdel av 2007. Arbeidstilsynet uttrykker bekymring rundt økningen, men sier at tallene varierer mye fra år til år. Det legges til at forebygging av arbeidsulykker

er et av satningsområdene fremover.⁸⁰ Et av formålene med foretaksstraffen er nettopp å øke bevisstheten til foretakene slik at blant annet arbeidsulykker kan forebygges.

Innenfor arbeidsrettens område er det flere problemstillinger som er relevante i den skjønnsmessige vurderingen av når foretak kan ilegges straffeansvar etter strl. § 48 a.

En av hovedproblemstillingene som det må tas stilling til i saker som gjelder arbeidsforhold, er om arbeidsgiver kunne ha gjort mer for at overtredelsen ikke skulle ha funnet sted. I tillegg er det relevant å drøfte om arbeidstaker har gått utover det som er rimelig å forvente for å gjennomføre det aktuelle arbeidet.⁸¹

Jeg vil se på tre dommer som belyser aktuelle problemstillinger innenfor arbeidsrettlige aspekter.

Kommunens ansvar i lønnskonflikter Rt. 1981 s. 1112

Saken omhandlet lønnsforhandlinger mellom det offentlige og Akademikernes Fellesorganisasjon (AF). Konflikten gjaldt lønnskorrigeringer etter Rikslønnsnemndas bestemmelser. For medlemmer i Akademikernes Fellesorganisasjon (AF) hadde kommunen gjort fradrag i septemberlønnen for lønnstillegg i junilønnen. Lønnstillegget som ble trukket tilbake var utbetalt med forbehold om endring. Høyesterett var i det vesentlige enig med herredsretten, og kommunen ble frikjent for straffeansvar etter arbeidsmiljøloven⁸² § 55 nr. 2 jf. § 87.

I vurderingen om det skulle pålegges straffeansvar for fylkeskommunen, la Høyesterett vekt på at det samlet sett ikke forelå tilstrekkelig grunnlag for å straffe kommunen i denne saken. Etter Høyesteretts mening hadde ikke fylkeskommunen handlet rettsstridig når det

⁸⁰ www.arbeidstilsynet.no

⁸¹ Se kap. 2.1 om arbeidsgiveransvaret

⁸² Arbeidsmiljøloven 1977 (opphevet)

gjaldt å trekke tilbake utbetalt lønn. I tillegg ble det lagt vekt på at det ikke var noen automatikk i å ilegge juridiske personer straffeansvar i de tilfeller der straffebudet objektivt sett var overtrådt. Etter en helhetsvurdering fant Høyesterett at det ikke forelå tilstrekkelige grunner til å idømme fylkeskommunen bøtestraff.

Kommunens ansvar for arbeidsulykker Rt. 1993 s. 17

Det avgjørende spørsmålet i denne saken var om kommunen på tilfredsstillende måte hadde ivarett sikkerheten til to arbeidstakere i forbindelse med en ulykke hvor de begge hadde falt ned fra et stillas.

Arbeidstakerne selv mente at de uten problemer kunne ha satt opp det aktuelle stillaset, og det fremsto for Høyesterett som at de i stor grad selv hadde ansvaret for å sikre seg når de jobbet i høyder. Ut fra dette og andre opplysninger som forelå om det aktuelle rørstillaset, la retten til grunn at monteringen av stillaset var relativt enkelt og at ”nødvendigheten av å sikre stabiliteten under arbeid i større høyder fremstår som temmelig innlysende.”

Høyesterett mente at den risikoen arbeidstakerne utsatte seg selv for ved å jobbe i høyden uten å sikre seg bedre, måtte ha fremstått åpenlys for begge. Høyesterett konkluderte med at kommunen som arbeidsgiver ikke hadde overtrådt lovens bestemmelser i forhold til de to vaktmesterne når det gjaldt å gjøre dem kjent med de farer som var forbundet med det arbeidet som skulle utføres. De mente også at kommunen på tilfredsstillende måte hadde gitt dem den nødvendige opplæring og instruksjon for å kunne håndtere denne type arbeid. Kommunene ble frifunnet.

Byggefirmas ansvar for arbeidsulykker Rt. 1995 s. 278

Denne dommen er kort omtalt i kapitlene 4.5.3 og 4.5.6 i forbindelse med redegjørelsen av momentene i strl. § 48 b. bokstav c) om forebygging av overtredelsen og f) om foretakets økonomiske evne.

Foranledningen til saken var en arbeidsulykke hvor en ansatte falt ned fra en takstol under oppheising av takplater. Byggefirmaet ble idømt foretaksstraff på grunnlag av forsømmelse av nødvendig opplæring, øvelse og instruksjon i tillegg til ikke å ha sørget for internkontrollsystem som skulle sikre arbeidsmiljø og vern mot helseskade.

Høyesterett bygget på herredsrettens redegjørelse av skyldspørsmålet, som mente at arbeidstakeren ikke var ivaretatt godt nok og at dette innebar en grov overtredelse av arbeidsmiljøloven.

Til tross for at arbeidstaker ikke ble alvorlig skadet i denne arbeidsulykken, la Høyesterett vekt på overtredelsens grovhet da situasjonen representerte en alvorlig fare. I tillegg mente Høyesterett at forsømmelsen av viktige, sikkerhetmessige initiativ overfor nyansatte var av en slik art at ledelsen i byggefirmaet burde ha forstått at dette representerte en stor risiko i arbeidet, jf strl. § 48 b. bokstav c). Høyesterett uttrykte at boten var satt for lavt i lagmannsretten og begrunnet forhøyelsen med at boten måtte merkes på bedriftens økonomiske situasjon for å oppnå det tilsiktede effekt. Boten ble fordoblet i forhold til lagmannsrettens straffnivå.

Innenfor dette rettsområde er foretaksstraff et viktig middel for å skjerpe aktsomhetsnivået til arbeidsgiver, i tillegg til å forstå viktigheten av å instruere, rettlede og kontrollere de ansatte til å utføre forsvarlig arbeid. Dommene ovenfor viser at det stilles krav også til arbeidstaker, men at det i stor grad er arbeidsgiver som har ansvaret for en sikker arbeidsplass.

5.3 Forurensning

Foretaksstraff er ofte aktuelt som straffesanksjon i forurensningssaker. Det vil også på dette rettsområde variere fra sak til sak hvilke momenter som særlig skal vektlegges, men ved en gjennomgang av rettspraksis synes det som om er tre momenter i strl. § 48 b. som er fremtredende. Det er momentene i strl. § 48 b. bokstav a), b) og c), men igjen er det viktig

å understreke at det er fastsatt i rettspraksis at det ikke er noe presumsjon i forhold til foretaksstraff, og at også andre momenter blir vektlagt.

Strl. § 48 b. bokstav a) gjelder straffens preventive virkning og er et viktig moment i kampen mot overtredelser som resulterer i forurensning. Dette kommer kanskje særlig frem i forbindelse med hvilket nivå Høyesterett legger seg på ved straffeutmålingen. Det finnes flere dommer fra Høyesterett som er relevante i denne sammenheng. Jeg har valgt å trekke frem tre dommer som er illustrerende.

Kommunens ansvar for brudd på forurensningsloven Rt. 1989 s. 733

Kommunene hadde i denne saken gått utover godkjente konsesjonsvilkår angående forbrenning av avfall og ble kjent skyldige for overtredelse av forurensningsloven⁸³ § 80 jf. § 78, første ledd bokstav a) og b) jf. § 7, første ledd og § 6.

Høyesterett la vekt på at overtredelsen medførte utslipp som var sjenerende for naboene, men i tillegg også representerte en helserisiko. Høyesterett mente at det var avgjørende at boten skulle bli satt så høyt at lovovertreder ikke av økonomiske eller andre grunner skulle fristes til å velge og sette seg ut over de regler som foretaket var bundet av. Høyesterett viste at det preventive perspektivet hadde stor vekt da de femdoblet boten i forhold til herredsrettens bøtenivå.

Foretaket ansvar for overtredelse av forurensningsloven Rt. 1989 s. 843

Saken gjaldt en større industribedrift som ble idømt bot for overtredelse av forurensningsloven⁸⁴ § 80, jfr. § 78 første ledd, bokstav b) jf. § 7 annet ledd.

Lovovertredeisen dreide seg om fire tilfeller av forurensningsutslipp over en relativt kort periode. I spørsmålet om bedriften skulle idømmes straff mente Høyesterett at det forelå

⁸³ Forurensningsloven 1981

⁸⁴ l.c.

uaktsom overtredelse av forurensningsloven i tre av tilfellene, og forsettelig overtredelse i det siste tilfelle. Høyesterett mente at dette innvirket på straffnivået. I tillegg mente Høyesterett at det måtte være av betydning hvilke instruksjoner og opplæring gjerningspersonene hadde fått av bedriften. Boten ble skjerpet til kr. 500.000,-.

Foretakets ansvar for utslipp Rt. 1992 s. 19

Denne dommen omhandler lovovertrედelsens grovhet i forurensningssaker. Dommen er omtalt i kap. 4.5.2. Høyesterett la avgjørende vekt på at det forelå en grov tilsidesettelse av bedriftens plikter etter forurensningsloven når det gjaldt utslippstillatelser. Dette medførte at Høyesterett ikke fant tilstrekkelig grunn til å sette ned boten som lagmannsretten hadde ilagt på kr. 250.000,-.

Foretakets ansvar for utslipp Rt. 1998 s. 2011

Denne dommen er omtalt som Statoil Mongstad-dommen, og den gjaldt ukontrollert utslipp av giftig gass. Høyesterett opphevet lagmannsrettens frifinnende dom, og raffineriet vedtok et forelegg på kr. 500.000,-. Det ble fastslått at dersom vilkårene for straff etter forurensningsloven § 78 jf. § 7 forelå, kunne retten skjønnsmessig vurdere om Statoil som foretak burde straffes jf. strl. §§ 48 bokstav a) og bokstav b). Det som var av stor prinsipiell interesse i dommen, var at Høyesterett mente at hovedregelen i utgangspunktet måtte være å idømme foretaksstraff dersom det forelå en overtredelse av reglene i forurensningsloven. Høyesterett mente at dette var forurensningslovens motiv og uttalte på generell basis at dersom vilkårene for foretaksstraff forelå, var det en sterk presumsjon for at straff skulle anvendes i forurensningssaker.

Foretakets ansvar for opplæring og instruksjon Rt. 2007 s. 1684

Denne dommen er kort omtalt i kapittel 4.5.3, og omhandlet utslipp av giftig kjølevann i Sandvikselven som forårsaket omfattende fiskedød. Høyesterett la avgjørende vekt på at

firmaet manglet retningslinjer og opplæringstiltak for håndtering av kjølevannet, og mente at dersom dette hadde vært utbedret og gjennomført kunne overtredelsen vært unngått. I forbindelse med vurdering av bøtenivået, mente Høyesterett at dette momentet talte for en følbart straffereaksjon jf. bokstav c). Den manglende internkontrollen som omfattet brudd på foretakets plikter etter internkontrollforskriften, representerte også en alvorlig lovovertrødelse. Foretaket ble ilagt bot på kr. 1,2 mill.

I forhold til strl. § 48 b. c) skal det tas særlig hensyn til om foretaket har gode nok instruksjonsrutiner, opplæring, kontroll og andre tiltak for å forebygge overtredelse internt i foretaket. Dette momentet er meget relevant i forhold til forurensningssaker, og det fremkommer i den følgende dommen.

Dommene viser at Høyesterett har strenge krav til foretakenes ansvar om å overholde gjeldende rett innenfor disse typer saker. Dette understrekes av det generelt høye bøtenivået i saker som omhandler forurensning.

Det er rettet kritikk mot at det ikke finnes generelle regler om anvendelse av foretaksstraff, og spesielt i forhold til forurensningssaker.⁸⁵ Dette fremkom også i dommen inntatt i Rt. 1998 s. 2011 som er redegjort ovenfor. I denne dommen uttalte Høyesterett at de lege ferenda skulle vært en presumsjon om foretaksstraff i forurensningssaker. Dette er så vidt jeg vet den første dommen der dette er antydning.

5.4 Foretaksstraff overfor media

Det er og har vært store og debatt om hvilken rolle media skal ha samfunnet, men de fleste er enige om at media står i en særstilling som informasjonskilde til folket. De skal formidle alle typer nyheter i tillegg til å stille kritiske spørsmål for å mane til samfunnsdebatt om viktige spørsmål som berører allmennheten. I forbindelse med dette kan ansatte i

⁸⁵ Mer om dette av Pål Jensen i LoR 1999

mediabedrifter ta i bruk forskjellige fremgangsmåter for å fremskaffe nødvendig kunnskap og informasjon. Arbeidsmetodene kan fremstå av mer tvilsom art og kan også i noen tilfeller vurderes som straffbare.

En aktuell problemstilling som kan oppstå i forhold til anvendelse av foretaksstraff overfor media, er hvem som kan holdes ansvarlig for innholdet i nyhetsinnslagene og artiklene og for de fremgangsmetodene som benyttes.

Siden 1952 har Redaktørplakaten eksistert, og den lyder, ”En redaktør forutsettes å dele sitt blads grunnsyn og formålsbestemmelser. Men innenfor denne rammen skal redaktøren ha en fri og uavhengig ledelse av redaksjonen og full frihet til å forme avisens meninger, selv om de i enkelte spørsmål ikke deles av utgiveren eller styret.” Dette innebærer at styret/eierne ikke kan instruere redaktøren angående hvilke standpunkt som skal komme til uttrykk i mediet, og i utgangspunktet heller ikke hvilke arbeidsmetoder som blir benyttet. Prinsippet er en sterk tradisjon i forhold til redaktørenes selvstendighet og uavhengighet.

Dersom foretaksstraff kan ilegges eierne av mediene vil dette medføre en økt kontroll fra deres side ovenfor redaktørene. Generalsekretær i Norsk Redaktørforening Nils E. Øy uttrykker det på denne måten; ”Dersom foretaksstraff blir vanlig overfor mediene ... er det innlysende at den redaksjonelle kontroll og styringslyst vil øke hos medieeierne”.⁸⁶

Fra rettspraksis vil jeg trekke frem to dommer som er av interesse for å belyse denne problematikken.

Ulovlig besittelse av politiradio Rt. 1998 s. 652

Denne saken omhandlet en fotograf som var i ulovlig besittelse av en politiradio som han hadde fått overlevert fra andre i avisen. Fotografen var ansatt i Østlandets Blad, og spørsmålet var om avisen kunne ilegges foretaksstraff etter strl. § 48 a. for at fotografen

⁸⁶ Nils E. Øy 1998 s. 32

hadde oppbevart en politiradio ulovlig. Høyesterett kom til at vilkårene for foretaksstraff forelå, men at retten etter strl. § 48 b. kunne unnlate å ilegge straff i dette tilfellet.

Høyesterett mente at i denne saken kunne en høy bot ha en viss preventiv virkning, men påpekte at dette momentet ikke kunne være avgjørende.

Høyesterett tok for seg momentene i strl. § 48 b. I forhold til vurderingen av om overtredelsen har fremmet foretakets interesse, mente Høyesterett at det måtte tas hensyn til at de metodene journalister og fotografer benytter, skal tjene generelle samfunnsinteresser på den måten at de er med på å bestemme hva som skal bringes til allmennhetens kunnskap. I forhold til overtredelsens grovhet jf. strl. § 48 b. bokstav b) mente Høyesterett at dette momentet ikke hadde stor vekt i denne saken. Det sentrale moment var strl. § 48 b. bokstav g) hvor det i vurderingen skal tas hensyn til om andre reaksjoner blir ilagt, og særlig om det blir ilagt reaksjoner overfor en enkeltperson. Retten uttalte at en enkeltperson så godt som alltid, kunne straffes ved ulovlig besittelse av en politiradio.

I tillegg understrekte Høyesterett at avisens økonomi ikke påvirket bøtenivået i særlig grad, og i tillegg mente retten at i tilfeller som den foreliggende, ofte kunne være medvirkere til overtredelsen. Dette medførte at foretaksstraffen mot avisen ble redusert ytterligere. Høyesterett konkluderer med at de hensyn som talte for foretaksstraff, ikke skulle tillegges særlig vekt og kom etter en helhetsvurdering til at det ikke burde anvendes foretaksstraff mot avisen.

Kjøp av narkotika Rt. 2001 s. 1379

Saken omhandlet en artikkelserie i Stavanger Aftenblad. Den beskrev hvor enkelt det var å anskaffe narkotika i Stavanger, og som bevis på dette kjøpte en eller flere journalister fem ecstasytabeltter. På bakgrunn av kjøpet ble det skrevet artikler som ble publisert i avisen. Spørsmålet var om eierselskapet kunne ilegges foretaksstraff for ervervelsen av tablettene, som var straffbart. Eierselskapet ble frifunnet i Stavanger byrett. Påtalemyndigheten anket

til Gulating lagmannsrett som forkastet anken, og videre til Høyesterett hvor anken under tvil ble forkastet.

Det var ikke omstridt at et straffebud var overtrådt da ervervelse av narkotika er ulovlig etter strl. § 162, og at journalistene foresettelig hadde brutt denne bestemmelsen. Straff kunne dermed ilegges etter denne bestemmelse. Dette hadde likevel ikke blitt gjort, da ingen ville opplyse om hvem de ansvarlige for kjøpet var.

Momenter som preventiv virkning og at ingen enkeltperson ble straffet for lovbruddet, mente Høyesterett trakk i retning av å benytte foretaksstraff. Likevel kom de til at det ikke var hensiktsmessig med straffansvar etter strl. § 48 a. Begrunnelsen for dette var blant annet den samfunnsmessige særstillingen media har. Det ble uttalt at media hadde en viktig oppgave når det gjaldt å avdekke og synliggjøre samfunnsproblemer som for eksempel omsetning og bruk av narkotika. Høyesterett viste til dommen om Østlandet Blad (omtalt i forrige avsnitt) hvor medias samfunnsmessige rolle var fremhevet. Arbeidsmetodene skulle også tas hensyn til i vurderingen, da Høyesterett mente at disse også kunne tjene generelle samfunnsinteresser. Høyesterett uttalte at den sentrale metode som ble benyttet av media, var av refererende art, men at det i noen tilfeller som i foreliggende sak kunne andre typer metoder forsvares.

I begge avgjørelsene ovenfor ble media frifunnet. Høyesterett fastslår dermed at media står i en særstilling og at terskelen for å anvende foretaksstraff overfor disse ligger høyt.

Dersom man gjør utgiver strafferettslig ansvarlig gjennom bruk av foretaksstraff jf. strl. § 48 a., kan dette undergrave redaktørens uavhengige stilling. Dette kan medføre at foretaksstraff kan påvirke redaktørens uavhengighet i forhold til eierinteressene.⁸⁷ Mediene har likevel hele tiden akseptert at utgiver kan være sivilrettslig ansvarlige, f. eks. ved at bedriften kan pålegges erstatningsansvar. Stort sett oppfattes erstatningsansvaret mer økonomisk belastende enn straff, så derfor virker det noe inkonsekvent at utgiver ser på

⁸⁷ St.meld. nr. 26 (2003-2004)

straff som større trussel enn erstatning. En grunn kan være at i de fleste tilfeller vil det oppleves mer belastende dersom det kan idømmes straff enn erstatning.

I forarbeidene er det gitt uttrykk for forståelse i forhold til frykten for å miste redaktørens eneansvar,⁸⁸ og det fremheves at det er lite egnet med foretaksstraff for mediabedrifter der det finnes et redaksjonelt ansvar. I typiske saker hvor foretaksstraff anvendes, forekommer sjelden i mediabedrifter slik som uklare ansvarsforhold, økonomisk gevinst for bedriften eller i de saker hvor foretaksstraff skal virke motiverende på bedre internkontroll og skjerpene instruksjoner. Hensynene bak foretaksstraffen passer ikke i særlig grad til mediabedrifter, tvert imot kan det kanskje stå i strid med de hensyn som redaktøransvaret skal ivareta.

⁸⁸ NOU 1999:27 kap. 8.1.3

6 Avslutning

Påtalemyndigheten og domstolen skal avgjøre på bakgrunn av en fri, skjønnsmessig helhetsvurdering om det i en sak bør anvendes foretaksstraff. I straffeforfølgning overfor fysiske personer har verken påtalemyndigheten eller domstolen slik skjønnskompetanse. Det kan stilles spørsmål om valgfri foretaksstraff er hensiktsmessig.

Det fakultative karakteren skal begrense den vide utformingen av ordlyden i strl. § 48 a. slik at bestemmelsen ikke rammer urimelig. Foretaksstraff skal kun anvendes i de tilfeller hvor det anses hensiktsmessig. Denne skjønnsfriheten kan sies å utgjøre en del av opportunitetsprinsippet.⁸⁹ Med vilkåret ”på vegne av” åpnes det for et betydelig skjønn, og det kan drøftes om dette kravet er tilstrekkelig for å avgrense mot tilfeller hvor foretaksstraff ikke er praktisk og hensiktsmessig.

Innføringen av den generelle regelen om foretaksstraff i 1991 skulle bidra til en nødvendig opprydning i de mange reglene om straff for juridiske personer. Når påtalemyndigheten og domstolene har full skjønnskompetanse i disse sakene, er vurderingen om å anvende foretaksstraff overført fra lovgiver til domstolene. En grunn til dette kan være at lovgiver har skjönt at det ikke er mulig å regulere foretaksansvaret i detalj. Når domstolene skal vurdere fra sak til sak om det er hensiktsmessig å idømme straff på bakgrunn av strl. § 48 a. kan det medføre uforutsigbarhet og gjør det vanskelig å innrette seg gjeldende rett. For at foretaksstraffen skal oppnå sine formål i forhold til den preventive effekten, burde slik usikkerhet og uforutsigbarhet vært minimalisert. Det kan være behov for klare retningslinjer og bedre forutsigbarhet i forhold til vilkårene som må foreligge for ileggelse av foretaksstraff. Det kunne ha sikret større forutsigbarhet. I arbeidet med denne oppgaven har jeg ikke funnet noen klare holdepunkter som tilsier at domstolene følger noen prinsipper ved utøvelsen av skjønn.

⁸⁹ Straffeprosessloven § 69

Foretaksstraffen er et maktmiddel som foretakene forstår, og har etter lovgivers mening virket godt. Da foretaksstraffens bestemmelser omfatter vidt og er praktisk orientert, kan den være et viktig middel mot lovovertridelser innefor sitt område.

Litteraturliste

Bøker

- Andenæs, Johs.: *Alminnelig strafferett*, 3. utgave Oslo 1989
- Andenæs, Johs.: *Alminnelig strafferett*, Magnus Matningsdal og Georg Fredrik Rieber-Mohn, 5. utgave Oslo 2004
- Eckhoff /Smith: *Forvaltningsrett*, Oslo 2003
- Eskeland, Ståle: *Strafferett*, Oslo 2000
- Eskeland, Ståle: *Strafferett*, 2. utgave Oslo 2006
- Lødrup, Peter: *Lærebok i erstatningsrett*, 5. utgave Oslo 2005
- Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders: *Straffeloven kommentarutgave. Anden del. Forbrydelser*, 2. utgave Oslo 1995
- Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders: *Straffeloven kommentarutgave. Første del. Almindelige Bestemmelser*, 2. utgave Oslo 2003
- Nygaard, Nils: *Skade og ansvar*, 4. utgave Oslo 1992
- Slettan, Svein og Øie, Toril M.: *Forbrytelse og straff. Bind 1. Innføring i strafferett*. Oslo 2001

Artikler

- Asbjørnsen, Rasmus: *Straffeansvar for foretak - Str. paragraf 48a*, Norsk forskningsråd 1995
- Høivik, Knut: *Er konkurranselovens tosporede sanksjonssystem overfor foretak hensiktsmessig?* Lov og Rett 2006
- Jensen, Pål: *Når er foretaksstraff hensiktsmessig?* Lov og rett 1999
- Matningsdal, Magnus: *Inndragning*, Lov og rett 1977
- Matningsdal, Magnus og
Schreider, Gudrun: *Hefte 2/3 Jussens Venner* 1989
- Matningsdal, Magnus: *Straffeansvar for foretak*, Jussens venner 1996
- Strandbakken, Asbjørn: *Grunnlovens § 96*, Jussens venner 2004
- Øy, Nils E.: *Aldri har så mange vært opptatt av redaktørinstituttet.*
Generalsekretær i Norsk Redaktørforening, NRs årbok, april 1998
- Schea, Trond Eirik: *Foretaksansvar og skyldkrav*, Tidsskrift for strafferett 2003
- Slettan, Svein: *Straffeansvaret for handlinger som blir begått på vegne av bedrifter som er organisert som juridiske personer - noen hovedtrekk*, Lov og rett 1980

Forarbeider

1940, 12. september:	Administrasjonsrådets anordning om prisregulering
NOU 1983:57	Straffelovgivningen under omforming, Straffekommisjonens delutredning I
NOU 1989:11	Straffansvar for foretak, Straffekommisjonens delutredning III
NOU 1996:6	Arbeidstakeres stilling i konsernforhold m.v.
NOU 1999:27	Ytringsfrihed bør finde Sted Forslag til ny Grunnlov § 100
NOU 2001:28	Delinnstilling om endringer i konkurranselovgivningen
NOU 2003:12	Ny konkurranselov
Ot.prp.nr 27 (1990-1991)	Om lov om endringer i straffeloven m.m (straffeansvar for foretak)
Ot.prp.nr. 90 (2003-2004)	Om lov om straff (straffeloven)
Innst.O.nr. 55 (1990-1991)	Innstilling fra justiskomiteén om lov om endringer i straffeloven m.m (straffeansvar for foretak)
Innst.O.nr. 72 (2004-2005)	Innstilling fra justiskomiteen om lov om straff (straffeloven)
St.meld. nr. 26 (2003-2004)	Om endring av Grunnloven § 100

Lover

1814	Kongerigets Norges Grundlov av 17. mai 1814
1902	Almindelig borgerlig Straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
1951	Lov om omsetning av råfisk av 14. desember 1951 nr. 3
1953	Lov om kontroll og regulering av priser, utbytte og konkurranseforhold av 26. juni 1953 nr. 4 (opphevet)
1961	Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. (åndsverkloven) av 12. mai 1961 nr. 2
1967	Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) av 10. februar 1967
1969	Lov om skadeerstatning av 13. juni 1969 nr. 26
1977	Lov om arbeidervern og arbeidsmiljø m.v. (opphevet) av 4. februar 1977 nr. 4
1978	Lov om kulturminner av 9. juni 1978 nr. 50
1981	Lov om forurensning og om avfall av 13. mars 1981 nr. 6
1981	Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

1991	Lov om endringer i straffeloven m.m. (straffansvar for foretak) av 20. juli 1991 nr. 66
1993	Lov om vegtrafikk av 18. juni 1965 nr. 4
1997	Lov om verdipapirhandel av 19. juni 1997 nr. 97
1998	Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova) av 17. juli 1998 nr. 61
1999	Lov om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett av 21. mai 1999 nr. 30

Forskrifter

1974, 6. desember:	Kommunaldepartementets forskrifter om brannfarlige varer
1985, 28. juni nr. 1679: (påtaleinstruksen)	Forskrift om ordningen av påtalemyndigheten

Avgjørelser i Høyesterett

Rt. 1938 s. 411

Rt. 1981 s. 1112

Rt. 1982 s. 645

Rt. 1982 s. 878

Rt. 1982 s. 1022

Rt. 1984 s. 337

Rt. 1988 s. 1356

Rt. 1989 s. 733

Rt. 1989 s. 843

Rt. 1992 s. 19

Rt. 1992 s. 209

Rt. 1993 s. 17

Rt. 1993 s. 459

Rt. 1995 s. 278

Rt. 1995 s. 1922

Rt. 1996 s. 1065

Rt. 1998 s. 652

Rt. 1998 s. 2011

Rt. 2000 s. 1451

Rt. 2000 s. 2023

Rt. 2001 s. 1379

Rt. 2002. s. 1312

Rt. 2004 s. 1457

Rt. 2007 s. 785

Rt. 2007 s. 1684

Rt. 2007 s. 1841

Rt. 2008 s. 668

Rt. 2008 s. 1150-A

EMD

Salabiaku vs. Frankrike (Application no. 10519/83) EMD-1983-10519

Internettsider

www.konkursradet.no

www.lovdata.no

www.miljokrim.no

www.okokrim.no

www.rechtsdata.no